

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

**Válka v bývalé Jugoslávii v kolektivní paměti místního
obyvatelstva**

Bc. Vít Kohout

© 2018 ČZU v Praze

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Vít Kohout

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Válka v bývalé Jugoslávii v kolektivní paměti místního obyvatelstva.

Název anglicky

The war of former Yugoslavia in the collective memory of the local inhabitants.

Cíle práce

Diplomová práce se zabývá otázkou "paměti války" v bývalé Jugoslávii. Hlavním cílem této práce je zjistit, jaký je obsah vzpomínek na chorvatsko-srbský válečný konflikt u chorvatských obyvatel. Konkrétně se práce zaměří na otázku předávání vzpomínek na tuto událost mladším generacím.

Metodika

Diplomová práce bude založena na terénním výzkumu především na Chorvatské univerzitě Juraje Dobrila na jihu Istrijského poloostrova a v okolí města Pula. Empirická část výzkumu vychází z biografické kvalitativní metody s důrazem na techniku tematického narativního interview, kdy hlavní zkoumanou skupinou jsou zástupci mladých Chorvatů.

Doporučený rozsah práce

60 – 80 stran

Klíčová slova

Jugoslávie, válka, kolektivní paměť, Chorvatsko, kvalitativní výzkum.

Doporučené zdroje informací

ALEXANDER, Jeffrey C. Cultural trauma and collective identity. Berkeley, Calif.: University of California Press, 2004. ISBN 05-202-3595-9.

ASSMANN, Jan. Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku. Praha: Prostor, 2001. Obzor (Prostor). ISBN 80-726-0051-6.

HALBWACHS, Maurice. JAISSON, Marie. NAMER, Gérard. Kolektivní paměť. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

PAVLÁSEK, Michal a Jana NOSKOVÁ (eds.). Když výzkum, tak kvalitativní: serpentinami bádání v terénu. Brno: Masarykova univerzita, 2013. Etnologické studie. ISBN 978-80-210-6480-5.

THOMAS, Nigel a Krunoslav MIKULAN. Válka v Jugoslávii: Slovinsko a Chorvatsko 1991-95. Ilustrace Darko PAVLOVIČ. Praha: Grada, 2009. Elita. ISBN 978-80-247-2876-6.

Předběžný termín obhajoby

2017/18 ZS – PEF (únor 2018)

Vedoucí práce

PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 5. 12. 2016

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 6. 12. 2016

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 17. 10. 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Válka v bývalé Jugoslávii v kolektivní paměti místního obyvatelstva“ jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 31. 3. 2018

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval mé vedoucí práce PhDr. Sandře Kreisslové, Ph.D. za podnětné rady, připomínky, metodické vedení práce a trpělivost. Dále bych chtěl poděkovat všem informátorům, díky kterým mohla tato diplomová práce vzniknout i mé sestře Ing. Kateřině Kohoutové a přítelkyni Ing. Pavle Kopecké, za podnětné připomínky a finální korekturu. V neposlední řadě chci poděkovat svým rodičům za podporu během studia.

Válka v bývalé Jugoslávii v kolektivní paměti místního obyvatelstva

The war of former Yugoslavia in the collective memory of the local inhabitants.

Souhrn

Diplomová práce je zaměřena na kolektivní paměť poválečné generace Chorvatů. Hlavním cílem této práce je zjistit, jak dnes převážně zástupci mladé generace Chorvatů vzpomínají na chorvatsko-srbský válečný konflikt. Jelikož zástupci zkoumané skupiny byli v době tohoto konfliktu buď příliš mladí na to, aby si vytvořili vlastní názor nebo se ještě nenarodili, je tato práce zaměřená na předávání vzpomínek tohoto konfliktu z generace na generaci. Podstatou je zachytit, co vše se předává spolu s těmito vzpomínkami, a jak to dále ovlivňuje vztahy mladých Chorvatů a Srbů. Odpovědi na tyto otázky se práce snaží nalézt na základě provedených biograficko-narativních interview, které byly provedeny v chorvatském městě Pula na jihu Istrijského poloostrova u zástupců mladé generace Chorvatů.

Klíčová slova: kolektivní paměť, kolektivní trauma, válka, kvalitativní výzkum, Chorvatsko, Jugoslávie

Summary

The master thesis is focused on the issue of the collective memory of post the war generation of Croatian. The main focus of this paper is to find out how the representatives of the young generation of Croats nowadays recall the Croatian-Serbian military conflict. As the representatives of the studied group were either too young at the time of the Croatian-Serbian conflict to form their own opinion or had not yet been born, this thesis focuses on passing the memories of this conflict on from generation to generation. The main goal is to capture what is being passed on along with these memories and how it affects the relations between young Croats and Serbs. The author is trying to find answers to these questions based on biographical-narrative interviews that were made in the Croatian town of Pula in the south of the Istrian peninsula. The main respondents in the research were representatives of young generation of Croats.

Keywords: collective memory, collective trauma, war, qualitative research, Croatia, Yugoslavia

Obsah

1	Úvod	9
2	Cíl práce a metodika	11
2.1	Biogramy narátorů	15
3	Literární řešerše	19
4	Teoretická část	21
4.1	Paměť	21
4.1.1	<i>Kolektivní paměť</i>	22
4.1.2	<i>Komunikativní a kulturní paměť</i>	24
4.2	Místa paměti	26
4.3	Kolektivní trauma	27
4.4	Identita	28
4.4.1	<i>Identita osobní a kolektivní</i>	30
4.4.2	<i>Národní a etnická identita</i>	32
4.5	Etnický konflikt	35
4.6	Genocida a další druhy kolektivního násilí	37
5	Praktická část	41
5.1	Chorvatská republika	41
5.2	Historické souvislosti chorvatské války za nezávislost	42
5.2.1	<i>Chorvatsko-bosensko-srbský konflikt</i>	44
5.2.2	<i>Vyústění konfliktu a obnovení integrity území</i>	45
5.3	Válka jako obsah vzpomínek komunikovaný v okruhu rodiny a přátel	46
5.4	Zdroje informací	55
5.5	Místa paměti války	58
5.6	Téma války jako politikum	61
5.7	Chorvatsko-srbské vztahy	62
6	Zhodnocení výsledků	67
7	Závěr	70
8	Seznam použitých zdrojů:	73
8.1	Elektronické a Tištěné zdroje:	73

Seznam obrázků a tabulek

Obrázek 1 - Graf rozmístění vzpomínaných událostí na válku	48
Obrázek 2 - Graf přístupu sociální distance.....	48
Tabulka 1 - Dimenze paměti podle Assmanna	25
Tabulka 2 - Tabulka výsledků hodnocení Bogardusovy škály sociální distance	63

1 Úvod

Po rozpadu Jugoslávie se stalo Chorvatsko dějištěm národních sporů mezi Chorvaty, Srby a Bosňáky. Mezi hlavní faktory podněcující vznik konfliktu patřily zejména politické okolnosti, spory o území a odlišná vyznání tří výše zmíněných národů. Snahou srbských vojenských jednotek bylo zabránit odtržení Chorvatska od Jugoslávie. Konflikty v oblasti pokračovaly až do roku 1995, kdy byla uzavřena Daytonská dohoda, která vymezila finální chorvatské hranice. Po období válečných střetů následovala éra obnovy země. Revitalizace zasažených oblastí, stabilizace tržní ekonomiky a následný pozvolný hospodářský růst symbolicky vyvrcholily v roce 2013 přijetím Chorvatska do Evropské unie. Srbsko členem EU zatím není, ale v současnosti probíhají přístupová jednání o jeho začlenění. Následky chorvatsko-srbského konfliktu se i po více než dvaceti letech znatelně podepisují na současném vývoji poválečných zemí. Příkladem mohou být komplikace, které provází procesní jednání o přijetí Srbska do EU, ať už jde o vyřešení otázky územního sporu s Kosovem (Srbsko si ho stále nárokuje jako svou autonomní republiku) nebo problematické neshody s Chorvatskem na téma vydávání a souzení válečných zločinců.¹ Do povědomí veřejnosti se v nedávné době dostal i proces Mezinárodního soudního tribunálu v Haagu, kde byl mimo jiné souzen i generál bosenských Chorvatů Slobodan Praljak.

O chorvatské válce za nezávislost² již bylo napsáno mnoho publikací v zahraniční i domácí literatuře. Tématu obrazu války a jak je konstruováno u poválečné generace mladých Chorvatů se věnuje ovšem jen marginální část autorů. Tato diplomová práce si dává za úkol zjistit, zda dochází k transmisi vzpomínek na chorvatsko-srbský konflikt. Zároveň se naskytla možnost určit, zda spolu s transmisi vzpomínek dochází i k předávání životních postojů a zda se vytváří potencionální xenofobní chování.

Práce je strukturována do několika hlavních kapitol. Úvodem je stanoven cíl práce a vymezen metodologický postup, kde jsou mimo jiné informace týkající se průběhu výzkumu. V kapitole *Literární rešerše* jsou relevantní knihy a studie, které byly k danému

¹Serbia accuses Croatia of obstructing its EU membership talks. *REUTERS* [online]. 2016, 8.4. [cit. 2017-10-26]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/us-eu-serbia-croatia/serbia-accuses-croatia-of-obstructing-its-eu-membership-talks-idUSKCN0X529T>.

² V Chorvatsku známá spíše jako „*vlastenecká válka (Domovinski rat)*“ nebo válka za nezávislost (1991-95), u některých českých autorů známá také jako občanská válka, viz Jan Rychlík, *DĚJINY CHORVATSKA*, 2007, str. 378, v této diplomové práci bude užíván k označení této události pojem „*chorvatská válka za nezávislost*“ a „*chorvatsko-srbský konflikt*“.

tématu dosud publikovány. Teoretická část práce se zaměřuje na vysvětlení hlavních pojmů a konceptů, týkajících se problematiky práce. Jedním z hlavních témat provedeného výzkumu byla paměť a s tím související vzpomínání, předávání paměti, zdroje paměti, místa paměti a tím pádem bylo třeba definovat teoretické koncepty s tím spojené, například kulturní a komunikativní paměť, kolektivní paměť a její transmise mezi generacemi. Dále s prací souvisí téma kolektivního traumatu a fenoménu genocidy a jejích subsystémů. V teoretické části je také vysvětleno, co je to identita osobní a kolektivní, význam národní a etnické identity, na kterou navazuje kapitola s etnickými konflikty a genocidou a dalšími druhy kolektivního násilí.

Druhá část diplomové práce je zaměřena na empirickou část výzkumu. Na jejím počátku jsou shrnuty základní údaje o Chorvatsku, následuje úvodní komplexní seznámení se souvislostmi týkajícími se války za nezávislost Chorvatska na území bývalé Jugoslávie a s dalšími etnickými konflikty, které nějakým způsobem ovlivnily zkoumanou problematiku. Základní historické milníky jsou doprovázeny úryvky z rozhovorů s informátory. Kapitola *Válka jako obsah vzpomínek komunikovaný v okruhu rodiny a přátel* je zaměřena na mezigenerační transmissi vzpomínek na chorvatsko-srbský konflikt. Následují kapitoly orientované na zdroje informací odkud čerpá poválečná generace Chorvatů a přiblížení míst paměti války. Kapitoly *Téma války jako politikum* a *Chorvatsko-srbské vztahy* se zabývají pamětí války na politické úrovni a také vztahy mezi Chorvaty a Srby. Závěrem se část práce věnuje vyhodnocení výsledků šetření a shrnutí.

2 Cíl práce a metodika

Cílem diplomové práce je odpovědět na výzkumnou otázku „*Jak dnes převážně zástupci mladé generace Chorvatů vzpomínají na chorvatsko-srbský válečný konflikt?*“ Práce je zaměřena na generaci, která se narodila mezi lety 1985–1997, tedy v období, kdy proběhla válka za nezávislost Chorvatska a rozpad Jugoslávie. I když informátoři převážně nemají vlastní vzpomínky na období války, předpokládá se určitý zájem o události obklopující chorvatsko-srbský konflikt, vzhledem k tomu, že jejich rodiče jsou pamětníci, a někteří z informátorů si pamatují fragmenty z válečného období. Vzpomínky, které mají, jsou často umělým konstruktem, který vznikl za pomoci několika faktorů, souvisejících mimo jiné i s kulturní a komunikativní pamětí a sociální konstrukcí reality. Pro užší vymezení výzkumné otázky jsou definovány podotázky, jež se zaměřují na komunikativní paměť chorvatské války za nezávislost předávanou v rodinném kruhu. Dále je zkoumáno, zda se informace z rodinných příběhů liší od údajů prezentovaných ve vzdělávacích institucích a od zpráv publikovaných médii. Výzkum se tedy nepřímou zabývá i generací, která tento konflikt a rozpad Jugoslávie prožívala tzv. na vlastní kůži a není to pro ně jen historická událost v učebnici dějepisu. Následují podotázky zaměřené na místa paměti války a otázku paměti války na politické úrovni. Dále je snaha zjistit, jak nyní nahlíží narátoři na konflikt a jaký postoj zastávají vůči Srbům.

Diplomová práce je založena na metodách a technikách kvalitativního výzkumu. Dvoufázový výzkum byl situován na jihu Istrijského poloostrova v malém městečku Pula. První část probíhala od října 2016 do února 2017 v prostorách a okolí univerzity Juraja Dobrily v Pule. Druhá fáze následovala na přelomu listopadu a prosince 2017. Jako reprezentativní vzorek byli z větší části vybráni studenti této univerzity, a to hned z několika důvodů. Jazyková bariéra díky pokročilé úrovni anglického jazyka u vybrané skupiny téměř zaniká, ochota mluvit o zkoumaném tématu u členů skupiny výrazně stoupá, neboť si jsou vědomi důležitosti tohoto historického období a není jim lhostejné, co si z rozhovoru tazatel odnese a bude prezentovat dál. Další výhodou jsou znalosti respondentů. Dokážou si utvořit komplexnější obraz a utřídit jej do určitého kontextu, čímž pomohou výzkumníkovi lépe pochopit danou situaci. Pro rozhovory byla vybrána metoda biograficky narativního interview, neboť na rozdíl od strukturovaného a polostrukturovaného rozhovoru je vhodné nechat narátora mluvit volně a díky tomu získat takové informace, které by nemusely v ostatních případech výzkumníka ani

napadnout. Tímto způsobem si lze zformovat mnohem širší obraz dané skutečnosti a tím obohatit celou práci. Tato metoda má i určité nevýhody, například časovou náročnost či možné odklonění od tématu. Dále záleží na povaze informátora, pokud je ostýchavý, může být komplikované s ním započít samovolné vyprávění, na kterém je postaven tento typ rozhovoru. Avšak i přes tyto možné komplikace je narativní interview pro daný výzkum nejvhodnější metodou. Při první fázi terénního výzkumu byla pomocí metody zúčastněného pozorování vytvořena sociální síť a sociální zázemí, které pomohlo autorovi vytvořit si určitou představu o chorvatsko-srbských vztazích. Pozorování také ulehčilo následný výběr respondentů a sběr kvalitních kontaktů pro rozhovor.³

První část narátorů byla vybrána v první fázi výzkumu. Dále se metodou sněhové koule nabalovali další a další respondenti. Ze zkušenosti výzkumníka doporučí jeden informátor jednoho dalšího člověka ochotného a schopného provést interview. V tomto případě se jednalo vždy pouze o jeden nebo žádný další kontakt. Rozhovorů bylo provedeno 7 a byly vždy v anglickém jazyce. Až na jeden případ trvaly rozhovory v rozmezí 44–82 minut. Mladí lidé nejsou dnes ve většině případů zvyklí mluvit s někým o sobě a svém životním příběhu, o vedení autobiografického monologu ani nemluvě. Především mladí lidé zvyklí na moderní, rychlý způsob života a vzájemnou komunikaci s tím mohou mít problém. Jeden z nejlépe vypovídajících narátorů byl mladý barman, který je zvyklý na každodenní komunikaci s lidmi a patří mezi starší část respondentů. Zažil chorvatskou válku za nezávislost ještě jako malý chlapec a zároveň si v té době procházel rozvodem rodičů, což pravděpodobně některé jeho vzpomínky ještě umocnilo.

Jak již bylo zmíněno, práce vychází z kvalitativního výzkumu. Praktická část práce je postavena na biografickém výzkumu, a to přímo na metodě narativních interview. Tento koncept vychází z práce německého sociologa Fritze Schütze⁴. Postup při aplikaci narativního interview byl následující. Nejprve byl navázán vztah s informátorem. K takto otevřenému rozhovoru je nutné si získat důvěru informátora. Vysvětlit mu o jaký výzkum jde, pro jaké účely bude rozhovor sloužit, ujistit ho o anonymitě a tak podobně. Přešlý vztah s narátorem může být jak na obtíž, tak přínosem. Pokud je vztah mezi výzkumníkem a dotazovým příliš hluboký, může to v informátorovi vyvolat stud v citlivých tématech

³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2008.

⁴ Fritz Schütz pracuje s touto metodou ve svém díle *Die Technik des narrativen Interviews in Interaktionsfeldstudien, dargestellt an einem Projekt zur Erforschung von kommunalen Machtstrukturen*.

a tím pádem může určité informace zabarvovat podle toho jak si myslí, že je to vhodné. V opačném případě může mít dotazovaný při narativním rozhovoru s cizím člověkem problém se otevřít. Ze subjektivního názoru výzkumníka je nejvhodnější mít dobré reference kontaktů dotazovaného a jednoduchý až povrchní vztah s výzkumníkem. Přičemž je dobré provádět rozhovory v místě, kde se cítí informátor bezpečně a pohodlně. V případě tohoto výzkumu bylo nabídnuto několik alternativ míst, přičemž si informátoři vybrali byt výzkumníka, který se právě z tohoto důvodu nacházel v blízkosti univerzity Jurija Dobrile v Pule. Zde bylo provedeno 6 rozhovorů, přičemž další 2 vznikly na dálku prostřednictvím video-hovoru přes aplikaci Skype. Dotazovaným to přináší pocit bezpečí, pohodlí a komfortní vzdálenosti, na kterou jsou v dnešní době zvyklí.

Další částí bylo vyprávění. Cílem je, aby informátor mluvil sám od sebe, nejlépe plynule a bez zásahů výzkumníka. Ten by měl jen trpělivě naslouchat, přikyvovat, občasné přitakat, případně se snažit rozvést vyprávění otázkami „proč?“ nebo „co se stalo dál“ atd. Toto je však ideál a v případě tohoto výzkumu bylo nutné občas zasáhnout do rozhovoru a nepatrně narátora rozpovídat nebo mu jinak pomoci vyprávět dál. Jedním z problémů mohl být věk dotazovaných, se kterým se pojí nedostatek životních zkušeností a zažitých situací, o kterých by mohli vyprávět celé hodiny. Další možností je fakt, že rozhovory byly prováděny v jiném než mateřském jazyce, tudíž se slovní zásoba mírně redukuje, a tím i možnost se jednoduše a plynule vyjádřit.

Třetí částí rozhovoru se týkala kladení otázek pro vyjasnění nejasností. Během rozhovoru je důležité si mimo jiné zapisovat poznámky z vyprávění, které nebyly úplně jasné, ale zároveň výzkumník nechtěl přerušit narátora během monologu. Zároveň se je důležité ujistit se, že vše správně pochopeno, jako například jména, názvy či data.

V poslední fázi byly využity tematické okruhy, kde se výzkumník doptal na konkrétní postoj dotazovaného k určité otázce nebo mu položil okruhy otázek, které ho zajímají v případě, že na ně neslyšel odpověď v předchozím vyprávění. Měly by to být otázky otevřené, ne konkrétní, aby ideálně „nastartovaly“ narátora k dalšímu vyprávění bez pomoci výzkumníka a zároveň zaměřené na téma týkající se výzkumu. V této práci jsou okruhy otázek následující:

- I. *Válka, rodina a blízcí*
- II. *Zdroje informací*
- III. *Místa paměti války*

IV. *Téma války jako politikum*

V. *Chorvatsko-srbské vztahy*

V této metodě není žádný seznam otázek, kterého by se tazatel držel a pokládal jednu po druhé všem dotazovaným. Jsou zde výše zmíněné okruhy otázek, které může tazatel doplňovat, upřesňovat, případně i poupravit v závislosti na dotazovaném. Pokud například vyhodnotí, že mu na celý okruh odpověděl již během samostatného vyprávění, pak ho při konečném dotazování může vynechat. Každý informátor je zcela individuální a je nutné tak k němu i přistupovat.

Veškeré rozhovory byly nahrávány a následně přepsány. Nahrávky i jejich transkripce jsou k dispozici v archivu autora práce. Rozhovory byly vedeny v anglickém jazyce a transkripce byla provedena nejprve v anglickém jazyce, poté byly části rozhovoru převedeny do českého jazyka. Jména autorů byla z etického hlediska anonymizována v souladu s *Etickým kodexem České asociace pro sociální antropologii*. Narátoři byli na začátku rozhovoru požádáni o svolení použít nahrávací zařízení a bylo jim vysvětleno, o jakou práci se jedná, pro jakou instituci je vytvářena a zároveň byli ujištěni o jejich anonymitě. Práce je v souladu se zákonem č.101/2000 Sb., O ochraně osobních údajů. Uvedená jména jsou pouze ilustrační a hodnota za jménem v praktické části znázorňuje věk narátora. V praktické části práce následuje analýza a interpretace rozhovorů. Snaha je odhalit, která témata jsou pro dotazovaného tabu, a která jsou prioritní a najít prostřednictvím systematického studia dat určité pravidelnosti.⁵ Zároveň je důležité se ptát proč se k určité skutečnosti vyjádřil či nevyjádřil a zjistit, co je v pozadí vyprávění. Při analýze je třeba věnovat pozornost rovinám, které se v autobiografickém textu nachází, jak popisuje například Jan Hendl ve své publikaci zaměřené na kvalitativní výzkum. „*Když rekonstruujeme minulost (historii života) prezentovanou ve vyprávění o životě, je nutné zvážit, že prezentace minulých událostí je ovlivněna přítomností. Přítomnost vypravěče určuje jeho pohled na minulost, vzniká tím specifické vyprávění. Přítomnost podmiňuje výběr vzpomínek a typ prezentace, časové a tematické propojení popisovaných zkušeností. Vyprávění poskytuje informaci o přítomnosti vypravěče, o jeho minulosti i o jeho představách do budoucnosti*“⁶

⁵ VANĚK, Miroslav, Pavel MŮCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*, 2007.

⁶ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2008, str. 262.

2.1 Biogramy narátorů

Lukša, věk 29 - doba trvání rozhovoru 1 h 32 min

Je narozen roku 1988 v Pule, v regionu zvaném Istrie. Na tomto místě vyrostl, absolvoval zde základní školu, střední školu nedokončil a nyní pracuje již několik let jako barman v místním vyhlášeném baru. Práce ho baví a naplňuje. Občas ho jen mrzí, že nedokončil střední školu. Jeho otec pracoval jako policejní strážník a později se dostal do speciálních policejních jednotek. Jako mnoho dalších byl otec od roku 1991 povolán do armády. O rok později se narodila informátorova sestra a pár dní poté se jeho rodiče začali rozvádět. I když mu byly pouze čtyři roky, v paměti má určité záblesky na toto silně emotivní období. Polemizuje nad tím, jestli za rozvod mohla válka, vzpomíná, jak otec přijel na propustku na den nebo dva domů, byl ve stresu a nervózní. Tehdy se začal hádat s matkou. Otec šel do války a matka zůstala sama a musela se o děti postarat. Později je situace donutila opustit dům a přestěhovat se do menšího bytu v centru města. Jako jeden z mála informátorů cítil, že se válka dostala i do Puly a v rodině i mezi vrstevníky se o tom dokázal bavit. Válka pro něj představuje důležité téma. Je pro něj důležité znát historii a fakta. Plánuje jednou sám vyprávět příběhy o válce svým dětem, ale myslí si, že je na čase nechat být ty hrozné události pouze minulosti. Řídí se svým heslem „It’s good to forgive but never forget“ - Je dobré odpustit ale nezapomenout“.

Pavao, věk 24 – doba trvání rozhovoru 1 h 14 min

Informátor Pavao, se narodil v říjnu roku 1993 ve městě Rijeka, které leží v Kvarnerském zálivu východně od Istrie. Je to větší přístavní město na severu Chorvatska. Vyrostl v menším městě Umag na severozápadě istrijského poloostrova, kde navštěvoval základní školu. V sousedním městě vzdáleném zhruba 13 km dostudoval gymnázium a od roku 2015 žije v Pule, kde studuje italský jazyk a historii na univerzitě Jurija Dobrile v Pule. Jeho babička byla Italka a pocházela z Trieste, což je město na hranici mezi Itálií a Chorvatskem. Pavaova rodina a jeho okolí nebylo nijak zvlášť ovlivněno válkou. Jeho rodina žila v odlehlejších místech, které nebyly zasaženy válkou. Vnímá však sebe a svou rodinu jako silné chorvatské patrioty a také ortodoxní římské katolíky. Nemají v lásce Srby a pravoslavnou církev. Problém se Srby mají na národní úrovni, ale informátor má jednoho srbského přítele, se kterým nemá problém. Oba jeho rodiče jsou stavební inženýři.

Mario, věk 27 - doba trvání rozhovoru 47 min 42 sec.

Narátor Mario pochází ze Zadaru v Dalmácii, kde se narodil roku 1990, což už údajně někteří Chorvaté berou jako rok, kdy se schylovalo k válce za nezávislost. Jeho rodiče pochází z vesnic zhruba 40–50 km od Zadaru. Jeho otec byl za války jeden z aktivních velitelů v oblasti Zadar. Nějaký čas bydleli v centru Bělehradu, poté se přesunuli kvůli větší bezpečnosti do Záhřebu, a nakonec se přestěhovali do Puly, kde jeho matka pracovala jako pedagogická asistentka. Po konci války začal pracovat jeho otec na vojenské stanici. Dotazovaný žádné vlastní vzpomínky na průběh války nemá, jeho první vzpomínky se poutají až ke školce. Celkově si toho moc před nastěhováním do Puly nepamatuje. Je hrdý na to, že na základní škole byl nejlepší student ze třídy (cca 30 studentů na třídu). Docházel na kroužek historie a žurnalistiky a občas reprezentoval v soutěžích školu na vnitrostátní úrovni v oboru chemie a fyzika. Jako střední školu si vybral matematické gymnázium. Z matčiny strany má srbskou část rodiny a z otcovy strany chorvatskou. Nastala tak vcelku zajímavá skutečnost, kdy jeho otec byl v armádě chorvatské a jeho synovci v armádě srbské.

Kristina, věk 30 - doba trvání rozhovoru 57 min 12 sec

Studentka Kristina se narodila a vyrůstala na ostrově Brač. Vychodila zde základní i střední školu. Univerzitu studovala v Záhřebu, se zaměřením na turismus a hotelový management, poté se vrátila do rodného města, kde během letní sezóny pracuje v různých odvětvích turismu. Žije v rodinném domě se svými rodiči, bratrem, babičkou a ještě do nedávna i s dědou. Její matka pochází z vesnice Otavice a otec z ostrova Hvar. Její vášní je cestování. Za svůj cestovatelský úspěch považuje cestu do Santiaga de Compostely, během které absolvovala pouť přes 900 km zhruba za 40 dní. Poznala přitom spoustu různých národností, odlišných povah a lidí. Z války žádné vlastní vzpomínky nemá, byla tehdy ještě velmi mladá a žila na ostrově, kde válku nijak výrazně nepocítila. Byli na ostrově izolováni. Pamatuje si občasné sirény. Její strýc byl v armádě během války zhruba tři roky. Nikdy se s ním o tom příliš nebavila, jen slyšela něco o tom, že měl noční můry ohledně bombardování a náletů.

Dinko, věk 27 - doba trvání rozhovoru 43 min 48 sec

Informátor Dinko se narodil v Pule roku 1990. Je tedy předválečným dítětem a pochází z internacionálního manželství. Jeho otec přišel z Bosny před 30 lety po dokončení střední školy a matka pochází z Chorvatska. Rodiče jeho matky pochází z Bosny, ale během druhé světové války emigrovali do severního Srbska a až v 60. letech

20. století se rozhodli přijít do Puly. Na základní škole se zajímal o geografii, IT a pak ho začala přitahovat ekonomie. Střední školu studoval se zaměřením na ekonomii a poté vysokou školu ekonomickou s diplomem z Univerzity Jurija Dobrila v Pule. V dnešní době pracuje v oboru bankovníctví. Rád vzpomíná na dětství, kdy měl mnoho kamarádů cizích národností, především z Albánie a Srbska. V Istrii je podle něj multikulturní společnost vcelku normální na rozdíl například od Slavonie, východního regionu na jihu Chorvatska, kde válka eskalovala více. Vztahy lidí v oblastech jako je Slavonie tak dobré nejsou, zejména díky nezažatým ranám z války. Informátor Dinko je vděčný nejen za to, že mohl vyrůstat v Pule, ale také za to, že pochází ze smíšené rodiny, protože se naučil tolerovat a respektovat lidi z ostatních národů. To v jiných částech Chorvatska není samozřejmostí.

Tesla, věk 22 – Doba trvání rozhovoru 25 min 57 sec

Informátorka se narodila již v istrijské Pule roku 1995, ale její rodina pochází z Kosova a nějaký čas až do války žili ve městě Vukovar. Její rodiče jsou původem Albánci, kteří emigrovali z Kosova v době, kdy patřilo k Srbsku. Do Chorvatska přišli na počátku války. Na východě Chorvatska ve Vukovaru provozovali rodinný podnik, ale necítili se se svými dětmi v bezpečí, tak všeho nechali a přestěhovali se na západ. Jejich dům na východě byl během války zničen. O několik let později, po válce, zrekonstruovali dům díky státní finanční podpoře pro rodiny postižené válkou. Během roku 2016 se vrátili zpět. Informátorka se však cítí více doma zde v Pule, kde se narodila a vyrostla. Ve Vukovaru proto strávila jen zhruba 6 měsíců přípravou na univerzitu, kterou začala studovat v Pule. Byl to pro ni zvláštní pocit, neboť si nerozuměla s lidmi z Vukovaru. Převládalo zde rozdělování podle národností a ona cítila následky minulosti a celkově jinou mentalitu lidí. Vyrůstala na západě Chorvatska a necítila s lidmi z východu nic společného. Její starší sestry měly dětství těžší vzhledem k častému stěhování a střídání škol.

Otokar, věk 21 - Doba trvání rozhovoru 44 min 33 sec

Narátor Otokar se narodil ve východní části Chorvatska, ve městě Slavonski Brod v lednu roku 1997. Krátce po jeho narození se rodiče spolu s ním přestěhovali do města Petrinja poblíž Záhřebu. Dostali tam od státu byt, jelikož byli oběťmi války. Jeho otec byl vojákem zhruba 13let a nyní trpí posttraumatickou stresovou poruchou (dále jako PTSD – Posttraumatic Stress Disorder). Jeho matka se necítila natolik zasažená válkou, ale mnoho

jejích přátel zemřelo. Otokar má jednoho bratra, který trpí autismem a jednu mladší sestru. Později informátor studoval střední školu v Záhřebu a nyní studuje univerzitu v Pule.

3 Literární rešerše

Následující kapitola představuje doposud publikované práce, které se věnují problematice vzpomínání a transmisí paměti války. Otázkou mezigenerační transmise paměti a vztahů mezi národy bývalé Jugoslávie se zabývá odborná studie *Intergenerational transmission of historical memories and social-distance attitudes in post-war second-generation Croats* od skupiny autorů z Kanady, USA a Chorvatska publikovaná v roce 2016. Popisuje výzkum zaměřený na intergenerační zprostředkování vzpomínek na chorvatskou válku za nezávislost⁷ u druhé generace Chorvatů narozených v poválečném Chorvatsku a komparuje výpovědi respondentů z východní a západní části země. Dohromady se šetření zúčastnilo 79 žen a 17 mužů z univerzity Osijek na východě a univerzity Rijeka na západě. Ze studie vyplývá, že čím blíže byli rodiče ohnisku války a čím intenzivnější byly jejich zážitky, tím silnější jsou vzpomínky jejich dětí. Za druhé vyšlo najevo, že Chorvati na východě se více identifikují s životním příběhem rodičů než na západě. Třetí fáze studie se zaměřila na Bogardusovu škálu sociální distance mezi východem a západem Chorvatska spolu s výsledky z předchozí generace, de facto generace rodičů nynějších informátorů.⁸

Analýzou vzpomínkových slavností a památních praktik vztahujících se k událostem chorvatsko-srbského konfliktu 1991–1995 ve vztahu k oficiálnímu znění těchto událostí se zabývá odborná studie *Conflicting Memories, Competing Narratives and Contested Histories in Croatia's Post-war Commemorative Practices* od autorky Tamary Banjeglav z rakouské univerzity. První část tohoto článku se zabývá stanovením teoretického rámce *paměti války* na základě díla od Ashplant, Dawson a Roper a pokračuje přehledem a analýzou oficiálního příběhu o chorvatské válce za nezávislost, na kterou se organizují vzpomínkové slavnosti, čímž vzniká pracovní rámec oficiálních památních praxí.⁹

⁷ V Chorvatsku známá spíše jako „*vlastenecká válka (Domovinski rat)*“ nebo válka za nezávislost (1991-95), u některých českých autorů známá také jako občanská válka (Jan Rychlík, *DĚJINY CHORVATSKA, 2007, str. 378*), v této práci bude užíván pojem chorvatská válka za nezávislost.

⁸SVOB, Connie, Norman R. BROWN, Vladimir TAKŠIĆ, Katarina KATULIĆ a Valnea ŽAUHAR. *Intergenerational transmission of historical memories and social-distance attitudes in post-war second-generation Croats* [online]. 2016, str. 846-855 [cit. 2017-11-14]. ISSN 0090-502x. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.3758/s13421-016-0607-x>.

⁹BANJEGLAV, Tamara. *Conflicting Memories, Competing Narratives and Contested Histories in Croatia's Post-war Commemorative Practices* [online]. Politička misao, 2012 [cit. 2017-11-3]. Dostupné

Odbornou publikací zaměřenou na vzpomínání a předávání paměti mezi generacemi je přehledová studie Ireny Sobotkové *Rodinná paměť*. Z publikace je možné získat přehled poznatků o rodinné paměti napříč odlišnými disciplínami a přístupy. V textu lze najít srovnání studií kolektivní paměti v souvislosti s druhou světovou válkou, a studií zaměřených na autobiografickou paměť. Autorka také identifikuje důležité pojmy související s rodinou paměti jako například rodinná vyprávění, rodinná identita, rodinné rituály a mezigenerační vztahy. Dále jsou analyzovány možné příčiny nedostatku studií na rodinnou paměť. Podle autorky dosud výzkum rodinné paměti postrádal zastřešující konceptuální rámec, a proto je navržen model kontextu rodinné paměti, který má za úkol uspořádat hlavní pojmy a naznačit mezi nimi vztah. Na konci publikace je zmínka o dalších směrech budoucího zkoumání rodinné paměti.¹⁰

Jako vcelku aktuální zdroj informací nebo alespoň souhrn částečně aktualizovaných náhledů a připomínek na etnické konflikty v Jugoslávii se může zařadit například bakalářská práce z Univerzity Palackého v Olomouci *Etnické konflikty v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině a jejich souvislosti* autorky Kristýny Kočí. Cílem je charakterizovat etnické konflikty v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině a zkoumat soužití jednotlivých etnických skupin na pozadí různých historických událostí a konfliktů. Obzvláště je pak kladen důraz na roky 1991-1995, kdy došlo k jednomu z největších konfliktů v historii Jugoslávie. Práce poskytla další náhled na tuto událost a možnost komparovat výsledky studií.¹¹

z: war+Commemorative+Practices&hl=cs&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar&sa=X&ved=0ahUKEwjO5Ou
bqKPXAhXMvBoKHVN2AAcQgQMIKDAA. University of Graz, Austria.

¹⁰*Rodinná paměť*. Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc: Československá Psychologie, 2017. ISSN 0009-062X. SOBOTKOVÁ, IRENA.

¹¹KOČÍ, Kristýna. *Etnické konflikty v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině a jejich souvislosti*[online]. Olomouc, 2012 [cit. 2017-11-03]. Dostupné z: Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Mgr. David Hampl, Ph.D.

4 Teoretická část

V této části jsou popisovány a definovány pojmy a koncepty nezbytné pro další práci týkající se tématu války v Jugoslávii a kolektivní paměti místních obyvatel. Jsou zde rozepsány pojmy, které souvisí s pamětí jak individuální, tak kolektivní, kulturní či komunikativní a s místy paměti. Mimo paměť s tématem úzce souvisí také kolektivní trauma, genocida, její klasifikace a vymezení podle OSN. Dalším důležitým pojmem je identita. Identita a pocit sounáležitosti k určité skupině nebo na určité místo může být často důležitým faktorem, který předchází vzniku konfliktu a rozdmýchání sporu mezi dvěma národy, etnickými skupinami.

4.1 Paměť

V následující kapitole je rozveden pojem paměť do pod systému paměti kolektivní, individuální, kulturní, komunikativní a místa paměti. V práci je nutné těmto pojmům porozumět a oddělit je. Téma paměti je v soudobé psychologii, sociologii a sociální antropologii velice diskutované a jsou k ní různé přístupy. V této práci se pracuje s orální historií, což je výzkumná metoda současné historiografie, která vychází ze vzpomínek a vyprávěných příběhů pamětníků a jejich následného přenášení na další generace v rodinných kruzích. V této práci je konkrétně soustředěn zájem na mladé Chorvaty a Chorvatky a jejich komunikativní paměť na chorvatskou válku za nezávislost.

Jiří Hlaváček ve své studii *Teorie a metodologie orální historie* popisuje některé hlavní myšlenky důležitých autorů, kteří se zabývají různými koncepty a definují sociální rámec spojený s pojmem paměť. Ve své práci se také zaobírá vzpomínkou, její deformací a zkreslením. Dále řeší, jak se k transformaci nebo transmutaci vzpomínky může člověk dostat a co dalšího působí na rekonstrukci minulosti. Hlaváček čerpá mimo jiné z děl francouzského filozofa a sociologa Maurice Halbwachse a německého profesora Jana Assmanna, ze kterých čerpají i následující kapitoly. Dále je v knize popisován vztah paměti a identity, který může mít podle historika Henry Rousso v knize *K dějinám kolektivní paměti* k sobě velice blízko.¹²

Dalším tématem je orální historie, jakožto jiný přístup k reflexi historických událostí, nejen jako soupis historie, ale jako předávání vlastní percepce skutečnosti. Můžeme se tak

¹² HLAVÁČEK, Jiří. *Teorie a metodologie orální historie: Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin* [online], 2012/2 [cit. 2017-10-19]. Esej.

dostat do určitých extrémů, kde podle Halbwachse uvažujeme, že neexistuje individuální paměť, neboť jednotlivec by bez společnosti historii nevnímal, protože paměť se utváří až v kolektivu.¹³ Dále je třeba si ujasnit a definovat kolektivní paměť, kterou popsal Rousso jako „soubor projevů, které nejen, že odhalují, zviditelňují nebo vedou k promýšlení přítomnosti minulosti“, ale mají také za úkol také „strukturovat identitu skupiny nebo národa, tedy definovat je a odlišit je od jiných srovnatelných entit.“¹⁴

4.1.1 Kolektivní paměť

Mezi stěžejní autory a zároveň první autory, kteří se zabývali pamětí v rámci sociologie, patří Halbwachs. Mezi jeho práce zaměřené na téma paměť patří například *Společenské rámce paměti* z roku 1925, *Legendární topografie evangelíí ve Svaté zemi* a především dílo *Kolektivní paměť*, které bylo vydáno jeho dcerou až po jeho smrti.¹⁵ Halbwachsovo myšlení je lehce ovlivňováno, jak už často bývá, jeho dvěma významnými učiteli, filosofem Henrym Bergsonem a sociologem Émilem Durkheimem.

Podle Halbwachse cosi jako individuální paměť vůbec neexistuje. Individuum, které by vyrůstalo o samotě, bez jakéhokoliv kontaktu s okolním světem, by žádnou paměť nemělo. Paměť podle něj vzniká až při vymezení se jednotlivce vůči někomu jinému. Tudíž zde hraje významnou roli společenská podmíněnost paměti a bez kolektivní paměti by neexistovala ani paměť lidská. Zároveň však netvrdí, že jednotlivec paměť vůbec nemá, ale že paměť získává tvar až v kolektivu. Halbwachs toto tvrzení obhajuje na základě vzpomínek z dětství. „Absenci vzpomínek z nejtělejšího dětství je proto třeba rozumět tak, že jsme ještě nebyli sociálními bytostmi, a nejsme proto schopni naše vjemy o nic opřít.“¹⁶

Vzpomínky vznikají v rámci komunikace a interakce ve skupině. Pamatujeme si věci, o kterých se s někým bavíme, vzpomínáme na ně nebo je jinak řešíme. I když je podle Halbwachse individuální paměť pouze sociální fenomén, tak odlišuje paměť kolektivní a individuální. Ta představuje jen percepci skutečností jedince. Později přichází s pojmem *sociální rámce paměti*, ty napomáhají k ukotvení vzpomínky k určitému místu,

¹³ „Individuum vyrůstající v naprosté osamělosti by nemělo žádnou paměť - tím, kdo má paměť je sice vždy jednotlivec, avšak jeho paměť získává tvar až v kolektivu.“ Podle Halbwachse zůstávají naše vzpomínky za každé okolnosti kolektivní a jsou nám připomínány ostatními, a to i v případě, kdy se týkají události, jejichž svědky jsme byli pouze my. „Je to tím, že ve skutečnosti nikdy nejsme sami. Vždy v sobě a s sebou neseme určitý počet různých lidí.“ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. 2009, str. 51.

¹⁴ ROUSSO, Henry. K dějinám kolektivní paměti, *Dějiny a paměť*. 1993, str. 60.

¹⁵ ŠUBRT, Jiří. *Historická sociologie: teorie dlouhodobých vývojových procesů*. 2007.

¹⁶ HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a Marie JAISON. *Kolektivní paměť*. 2009, str. 65.

lidem ve společnosti a díky tomu je jedinec schopný vzpomínku nalézt a zároveň pojmově uchopit.¹⁷

Na rozdíl od Halbwachse považuje Assmann za subjekt paměti a vzpomínky jednotlivce, ne kolektiv. Souhlasí však s tím, že sociální rámce paměti pomáhají organizovat tyto vzpomínky.¹⁸ Assmann často vychází z jeho myšlenek, které poté upravuje a aktualizuje. Někdy bývá nazýván protagonistou výše zmíněného Halbwachse.

Assmann rozvíjí kolektivní paměť a rozlišuje ji na 1. komunikativní (krátkodobou) paměť a 2. kulturní (dlouhodobou) paměť společnosti. Kolektivní paměť nepracuje s širokým výběrem historických událostí, jako například historiografie, ale deformuje tyto skutečnosti na určitý „výsek“ informací důležitý pro danou osobu či skupinu lidí. Občas proto může dojít k transformaci a překrucování minulosti jako v názorném příkladu, který uvádí Alessandro Portelli: *„Dělník z ocelárny v Terni, zemřel v březnu 1949 během místních demonstrací spojených se vstupem Itálie do Severoatlantické aliance. V průběhu několika desítek let se však událost v kolektivní paměti zaměstnanců oceláren a členů tamějšího odborového hnutí „přenesla“ o několik let vpřed, konkrétně do října 1953, kdy bylo z oceláren propuštěno více než dva tisíce dělníků. Z Trastulliho, který původně zemřel nešťastnou náhodou na cestě ze zaměstnání, se tak stal lokální hrdina, jenž se postavil proti hromadnému propouštění svých spolupracovníků. Následný výzkum ukázal, že narátoři spojili dvě nejvýznamnější a nejdramatičtější události poválečné historie města Terni v jeden koherentní příběh.“*¹⁹

Jako další techniky a metody výzkumu, i orální historie má svoje nedostatky a chyby, ale pokud nám jde ve výzkumu o to, dostat se do hloubky určitého zkoumaného problému a zachytit něco víc než jen strohá fakta, data či hodnoty, tak je orální historie to pravé. Cílem výzkumu je zachytit jakým způsobem je transmise komunikativní paměti provedena a co všechno se přenáší spolu s fakty. Svě k tomu píše ve své eseji také Jiří Hlaváček: *„Metoda orální historie umožňující zachytit životní příběhy či postoje dosud žijících pamětníků v souvislosti s dějinnými událostmi dané historické epochy je pro zkoumání kolektivní paměti klíčová. V kombinaci s narativní analýzou totiž umožňuje*

¹⁷ ŠUBRT, Jiří. *Historická sociologie: teorie dlouhodobých vývojových procesů*. 2007, str.142.

¹⁸ ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. 2001, str. 37.

¹⁹ PORTELLI, Alessandro. *The death of Luigi Trastulli, and other stories*. 1991, str. 20.

*postihnout identitu či sdílenou představu o minulosti jednotlivých členů zkoumané skupiny. Navíc bez nutnosti rezignovat na snahu získat relevantní historická fakta.*²⁰

Je tedy důležité vědět o problémech, které mohou nastat při výzkumu orální historie, jako například výše zmíněné „překrucování“ historických událostí. To však je jen v případě, že jde výzkumníkovi pouze a jen o relevantní historická data. Podobně o tom píše i Donald Ritchie z Oxfordské Univerzity „*Orální historie je stejně spolehlivá či nespolehlivá jako každá jiná výzkumná metoda. Žádné informace jakéhokoliv druhu nelze v tomto případě zcela důvěřovat a všechny zdroje musí být ověřeny za použití dalších metod nebo pramenů.*“²¹

4.1.2 Komunikativní a kulturní paměť

Assmann dělí paměť na vnější kolektivní a vnitřní individuální. Dále člení kolektivní/vnější paměť na čtyři oblasti:

- Mimetická paměť – jednání, kterého dosahujeme napodobováním
- Paměť věcí – jako uchovatele paměti, odráží jeho samotného a připomíná určité časové vrstvy minulosti
- Jazyk a komunikace/komunikativní paměť – vědomí a paměť vzniká na základě komunikace a interakce s ostatními
- Přenos smyslu/kulturní paměť – zahrnuje tři předchozí oblasti, patří sem rituály, symboly, náhrobní kameny, ikony

V této práci je kladen větší důraz na komunikativní a kulturní paměť, což jsou podle Assmanna podsystémy jednoho většího celku s názvem kolektivní paměť. Kulturní paměť je tedy paměť dlouhodobá a objevuje se na samém počátku dějin. Dala by se přirovnat k psaným dějinám či historii. Paměť komunikativní neboli krátkodobá je neustále živá, opakuje se ve vzpomínání dosud živých lidí, neustále se vyvíjí a občas mění.²²

Podle Assmanna je vztah mezi komunikativní a kulturní pamětí bipolární, poukazuje na ně jako na protiklady. Jako příklad uvádí přirovnání ke všednímu dni a svátku, neboli všední a sváteční paměti. Ve společnosti vidí tuto polaritu mezi sociální

²⁰ HLAVÁČEK, Jiří. *Teorie a metodologie orální historie: Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin* [online]. 2012/2 [cit. 2017-10-19]. Esej.

²¹ RITCHIE, Donald. *Doing Oral History*. 2003, str. 26.

²² ASSMAN, Jan.: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. str. 46-48.

elitou vědění a obecnými příslušníky dané skupiny. Polaritu u vzpomínky vnímá jako „*dva samostatné systémy, které po vzoru hovorové a vybroušené řeči existují paralelně a navzájem se vymezují.*“²³

Komunikativní paměť je jednoduše řečeno paměť, která je sdílena ve skupině vrstevníky o události z nedávné minulosti. Tyto vzpomínky jsou „živé“ neboť určitým způsobem vznikají, vyvíjí se a zanikají. Když držitelé vzpomínky zemřou, paměť zanikne s nimi a poté vzniká vzpomínka nová. Jak je možné vidět v tabulce níže, komunikativní paměť obsahuje živé vzpomínky pamětníků z časového horizontu 3-4 generací, což se uvažuje na 80-100 let.²⁴ K této problematice se vyjadřuje svou krátkou definicí i Welzer: „*Je to živoucí paměť, jejíž pravdivostní kritéria jsou orientována na skupinovou loajalitu a identitu zvanou „My“.*“²⁵

Pro lepší přehlednost je vytvořena tabulka dle knihy *Kultura a Paměť* od Assmanna. Práce bere na vědomí kulturní paměť, ale klade důraz a pozornost na paměť komunikativní a její přenos a proměnu.

Tabulka 1 - Dimenze paměti podle Assmanna²⁶

	Komunikativní paměť	Kulturní paměť
Obsah	Dějinné zkušenosti v rámci individuálních biografí	Mýtické pra-dějiny, události náležící do absolutní minulosti
Formy	Neformální, málo zformované, rozvíjející se přirozeně, vznikající každodenním stykem	Ustavené, vyšší stupeň zformovanosti, obřadná komunikace, svátek
Média	Živoucí vzpomínka v organické paměti, zkušenost a informace z doslechu	Ustálené objektivizace, tradiční symbolická kodifikace/inscenace slovem, obrazem, tancem atd.
Časová struktura	80-100 let, časový horizont 3-4 generací, který se posouvá spolu	Absolutní minulost, mýtický pravěk

²³ ASSMAN, Jan.: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, str. 51-52.

²⁴ SSAN, Jan.: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, str. 48.

²⁵ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. 2010, str.13.

²⁶ Vypracováno z: ASSMAN, J. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*.

	s přítomností	
Nositelé	Nespecifičtí, doboví svědci určitého vzpomínajícího společenství	Specializovaní nositelé tradice

4.2 Místa paměti

Významným autorem v oblasti paměti míst je francouzský historik Pierre Nora, který působil na *Ecole des hautes Etudes en Sciences Sociales* v Paříži. Podílel se na jednom z nejdůležitějších děl desetiletí *Les lieux de mémoire: la République, la Nation, les Frances* z roku 1984-1992. *Místa paměti*, tak se dá volně přeložit toto dílo, na kterém se podíleli přední francouzští historici. Cílem tohoto projektu je poukázat na důležitou roli knih, pomníků a různých rituálů prohlubujících paměť národa na budování, v tomto případě francouzské, národní identity.

Nora stejně jako jeho předchůdce Halbwachs klade důraz na rozlišení pojmů historie a paměť. Až téměř poeticky mluví o paměti jako o něčem, co se neustále vyvíjí, mění a co je ovlivňováno. Historii vnímá jako soubor neúplných faktů a informací, které se snaží historikové dát dohromady. Chápe historii jako mozaiku složenou z dat, která je všech a zároveň nikoho, je obecná. „*Historie je rekonstrukce – vždy problematická a neúplná – toho, co již není. Paměť je vždy aktuální, pouto prožívané ve věčné přítomnosti. Historie je představením či zobrazením minulosti. Paměť je citová a magická, přijímá pouze ty prvky, jež jí vyhovují.*“²⁷ Dle Halbwachse je další důležitý rozdíl v kolektivní paměti a historii v tom, že historie je jednotná, univerzální, ale paměť skupiny se liší. Je sice možné diferencovat historii individuálních států, avšak na těchto územích je vše na stejné úrovni, každá událost je stejně důležitá.²⁸

Místa paměti jsou podle Nory výtvorem jak historie, tak paměti. Vznikají na základě jejich vzájemné interakce. Místa paměti jsou tím, kde historie zanechává hmotné vzpomínky, které v sobě zachycují jak kolektivní paměť, tak historické události. Dochází zde ke konzervaci vzpomínek, událostí, faktů a k pozastavení či zpomalení chodu času. Popisuje je jako „*místa smíšená, hybridní a mutantní, důvěrně spjatá se životem a smrtí,*

²⁷ NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: problematika míst*, str. 40-63, *Cefres* [online]. 1996, [cit. 2018-01-26]. Dostupné z: <http://www.cepres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf>.

²⁸ HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a Marie JAISON. *Kolektivní paměť*. 2009, str. 125-129.

*časem a věčností, ve spirále kolektivního a individuálního, prozáična a posvátna, nehybného a pohyblivého“.*²⁹

V případě Chorvatska, tehdy bývalé Jugoslávie, si dotazovaní při zmínce pojmu „místa paměti“ vybaví převážně válečné památníky ve Vukovaru, Srebrenici a Sarajevu. K památným místům patří slavení výročí, pronášení smutečních projevů, přiznání viny a vedení záznamů v archivech. Podle výpovědí narátorů je údajně v Chorvatsku v každém městě jedna ulice pojmenována „vukovarská ulica“ a v předvečer 18. listopadu se zapalují svíčky ve všech chorvatských městech v rámci pietního vzpomínání na utrpení ve Vukovaru. V samotném Vukovaru chodí každoročně průvod od památného hřbitova do městské nemocnice v rámci vzpomínání na hrdinské město.

4.3 Kolektivní trauma

Na základě laické představy se trauma objevuje, pokud člověku nastane nějaká traumatizující událost. Lidé potřebují bezpečnost, pořádek, lásku a určité pouto, ať už k místu či skupině lidí. Pokud se stane něco, co naruší či jiným způsobem zasáhne do některého z těchto bodů, není překvapivé, alespoň podle této laické teorie, že lidé budou traumatizováni. Existuje osvícenská a psychoanalytická verze této teorie. První verze přijímá trauma jako racionální odezvu na náhlou změnu, jak na individuálním, tak na společenském stupni. Ignorování nebo nepřipouštění si traumatického zážitku není rozumné řešení. Psychoanalytický přístup uvažuje model podvědomého emocionálního strachu jako obranný mechanismus mezi traumatizující událostí zvenčí a vnitřním traumatem. Oba tyto laické přístupy však sdílejí tzv. naturalistický klam. Neboť taková traumatizující událost se mohla stát traumatizující až post-hoc při rekonstrukci této události. Jeden příklad uvádí Benedict Anderson v *Imagined Communities*³⁰, i když on se nesoustředí na trauma per se. Jedná se o Srby, kteří si odůvodnili svoji invazi a etnickou čistku na etnických Albáncích tím, že jim Albánci údajně způsobili kulturní trauma. Další zdárný příklad vojenské konstrukce národního traumatu bylo označení Židů Adolfem Hitlerem jako zrádce a obvinění, že kvůli jejich konspiraci Německo prohrálo 1. světovou válku. Dále se v knize autor zabývá například klasifikací kulturního trauma.³¹

²⁹ NORA, Pierre. *Mezi paměti a historií: problematika míst*, str. 56.

³⁰ ANDERSON, Benedict. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. 2006.

³¹ ALEXANDER, Jeffrey C. *Cultural trauma and collective identity*. 2004.

4.4 Identita

Část práce je věnována pojmu identita, neboť je důležité vymezit si a definovat pojmy spojené s tímto tématem, aby bylo v následujících kapitolách vše srozumitelné. Od obecné identity se práce dostává dál do etnické identity, k etnickému konfliktu, genocidě a dalším druhům kolektivního násilí. S identitou se také často pojí postoj k druhému, především pokud je to občan jiného národa. Ve státech bývalé Jugoslávie není o multikulturní společnost nouze, proto je zakomponovaná v práci i otázka vztahů mezi národnostmi.

Identita je pojem, který lze laicky vysvětlit jako identifikaci sebe sama s nějakou skupinou na základě pohlaví, rasy, věku, národnosti, náboženství, sexuální orientace nebo jen stejné filosofie života či společného názoru na věc. Thomas Eriksen považuje za nejdůležitější prvky právě pohlaví a věk.³²

Důležitost prvku, podle kterého se vymezíme či zařadíme, záleží na dané situaci a samotném jedinci, z velké části však záleží na našem okolí a skupinách okolo nás. Pokud žije jeden národ, v jednom geograficky vymezeném regionu či státu a existuje zde více různých náboženství, je docela možné, že konflikt vznikne právě kvůli tomu. Pokud jedno náboženství přesahuje hranice států a národů či etnických skupin, může zde hrát naopak velkou roli ve vzniku konfliktu právě etnická, národní či politická diferenciaci. Identifikovat se můžeme i na geografické místo, například uměle vytvořené hranice určitého státu. Výše naznačené tzv. druhy identit se však nevymezují navzájem mezi sebou. To konstatuje například i Smith ve svém díle *National Identity*, kde zmiňuje možnost mnohonásobné identity, neboť některé identity se mohou kombinovat a případně doplňovat.³³

Pocit, že někam patříme, je pro nás velice důležitý. Jednoduše poté vzniká určitá hrdost na tuto vytvořenou skupinu a snaha bránit ji vůči vnějším vlivům a vymezovat se proti ostatním skupinám. Pokud tedy máme na malém geografickém prostoru rozmanitou skupinu národností, etnických skupin či kmenů, které vyznávají odlišná náboženství, praktikují jiné tradice a zvyky a mají jiný způsob života, je budoucí konflikt velice pravděpodobný. Také z toho důvodu se v dnešní době zabývá tímto pojmem mnoho vědních disciplín, od psychologie přes antropologii a sociologii a další. V této práci bude

³² ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. 2007, str. 73-74.

³³ Jako například identita národní, regionální, etnická, náboženská či třídní.

především kladen důraz sociologické pojetí, kde uvažujeme identitu jako vztah jedince k ostatním. Psychologické pojetí chápe identitu jak vztah k sobě samému.³⁴

Poprvé s tímto pojmem operuje Sigmund Freud. Pro účely této práce je o něco bližší přístup německého psychologa Erika Homburgera Eriksona, který rozpracoval teorii o stádiích lidského života, formování identity jedince a krizi identity.³⁵

Podle sociologa Paola Jedlowskio si je identita a kolektivní paměť velice blízká. Tvrdí, že paměť umožňuje jedinci nacházet kontinuitu ve vlastní biografii a zároveň identita funguje jako selektivní mechanismus, kterým jedinec dává důležitost určitým vzpomínkám před jinými. Tudiž se za pomoci identity ztotožní a vytvoří si tak pevný bod ve svých vzpomínkách. Pomocí tohoto faktoru neboli identity své či ostatních může jednoduše třídit tyto vzpomínky.³⁶

Další autor, který stojí za zmínku, je sociolog Erving Goffman se svým konceptem dramatické sociologie. Zde autor popisuje zajímavý příklad identity, která se neustále vyvíjí spolu s člověkem a zároveň se mění na základě místa a situace, kde se člověk v danou chvíli nachází. Jako metaforu používá divadlo a herce. Zjednodušeně řečeno, pokud je člověk ve společnosti studentů v přednáškové místnosti, v kanceláři v pracovním prostředí či mezi blízkými přáteli, přizpůsobuje tomu své chování a vystupuje pokaždé poněkud odlišně. Toto přizpůsobení sociálním skupinám a prostředí je vcelku pochopitelné a občas se zdá být pro jedince až skoro nutné. Čím lépe se tyto tzv. sociální role naučí člověk „hrát“, tím lepší zanechá dojem na ostatní. Dalším konceptem od výše jmenovaného autora je sociální stigmatizace z díla *Stigma*. Zde autor hovoří o utváření třech rozdílných osobních identitách. Jsou to ego identita, osobní identita a sociální identita. „*Ego identita je subjektivní nahlížení na sebe samého. Osobní identita je to, co z jedince dělá osobnost. To, čím se odlišuje od ostatních. Mohou to být tělesné či osobní znaky, doklad typu občanského průkazu, rodný list, vlastnosti jedince. Sociální identita je sociálním konstruktem, vytvářeným v interakci se společností.*“³⁷

Dále dělí sociální identitu na virtuální a skutečnou. Skutečná je jednoduše identita, která je subjektu doopravdy vlastní, vystihuje ho. Na druhou stranu virtuální identita je taková, kterou jedinci přisuzují ostatní. Často jsou do této identity vloženy předsudky, stigma,

³⁴ KOŠŤÁLOVÁ, Petra. *Stereotypní obrazy a etnické mýty: kulturní identita Arménie*, str.22.

³⁵ RABOCH, Jiří, PAVLOVSKÝ, Pavel. *Psychiatrie*. 2012, str. 22.

³⁶ JEDLOWSKI, Paolo. *Memory and Sociology: Themes and issues* [online]. str. 24-44.

³⁷ GOFFMAN, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. 2003, str.10.

diskriminační teorie atd. Například to, jak na skupinu nahlíží majoritní společnost, i když je to na základě nepodložených informací a často i výmyslů. V historii bylo možné vidět, jak tato virtuální identita měla za následek ospravedlňování či přímo důvod k různým etnickým konfliktům, genocidám či etnickým čistkám. Goffman jde však ještě dál pojem stigma definuje jako připsaný atribut, který diskredituje svého nositele. Hovoří o třech různých typech stigmat, a to tělesná, individuální a kmenová.

- Tělesná: fyzická znetvoření
- Individuální: homosexualita, alkoholismus, nezaměstnanost
- Kmenová: rasa, národ, náboženství

V této práci je kladen důraz především na kmenové stigma, přičemž zde samozřejmě sehrála velkou roli politika a boj o geografické území států.³⁸

4.4.1 Identita osobní a kolektivní

V předchozí podkapitole byly vypsány různé druhy a koncepty identit. V této části je kladen důraz na vymezení definic, pochopení a rozdělení identity na osobní a kolektivní. V první řadě autor konstatuje, že jak kolektivní, tak osobní identita jsou sociálním konstruktem. Tomuto rozdělení se věnuje Assman ve své knize *Kultura a paměť*, kde rozděluje identitu na „Já“ a „My“, přičemž první dále rozděluje na osobní a individuální a druhou označuje jako kolektivní. Identita je určitý obraz sama sebe, jenž by nevznikl bez konfrontace s někým dalším, to vzniká jak u identity osobní, tak kolektivní.

Mezi identitou „Já“ a „My“ vzniká určitý vztah, který lze vysvětlit pomocí dvou tezí. Přičemž *„identita „JÁ“ působí směrem zvenčí dovnitř. Jedinec, který se podílí na interakčních a komunikačních vzorcích skupiny, se kterou se ztotožňuje, tak zároveň buduje svoji osobní identitu. Výrazně do popředí se tedy dostává identita „MY“ a osobní „JÁ“ zůstává v pozadí. Na základě této myšlenky můžeme říci, že identita je sociogenní, neboli společenský fenomén (teze č. 1). Oproti tomu kolektivní identita („MY“) je skutečností pouze individuálního vědomí a vědění, protože není používána mimo danou skupinu, která se k tomuto „MY“ hlásí. Působí tedy směrem zvenčí dovnitř (teze č. 2). Individuální paměť má svůj původ v sociálním prostředí nejen tím, že vzniká na základě*

³⁸ GOFFMAN, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. 2003, str. 12-13.

*socializace (teze č. 1), ale také tím, že díky ní vznikají i společenství (teze č. 2) na základě vědomí o „MY“ a kolektivního obrazu.*³⁹

Nyní lze jednodušeji označit identitu individuální jako například vnitřní, která vyznačuje to, co si o sobě myslíme sami, jak na sebe pohlížíme jako na originální existenci. Odlišujeme se od ostatních a jsme si vědomi své jedinečnosti a unikátnosti, do čehož spadají nejen dobré, ale i špatné vlastnosti, všechny zkušenosti, zážitky, které nás ovlivnily a poznamenaly a mnoho dalších. Na rozdíl od toho je identita osobní souhrn vlastností a kompetencí, kterými nás označí nebo na nás přesune daná společnost. V tomto případě se různé společnosti liší ve způsobu, jak takový statut vzniká. Může to být například narozením do určité skupiny, ať už náboženské nebo kulturní⁴⁰, může tak na jedince být nahlíženo kvůli jeho víře (i když se k ní nedostal narozením), příslušením k určitému národu, či etnické skupině. Je to jednoduše určitý status, který na nás přenesla společnost bez našeho souhlasu či vědomí. Na základě toho lze konstatovat, že neexistuje něco jako identita *přirozená*.

Kolektivní identita „My“ je vytvořena vlastními členy dané skupiny. Na této podobě se dále identifikují i příslušníci dané komunity. Záleží potom na každém jedinci, jakou váhu přikládá k identifikaci s určitou skupinou. Pokud mu na této identifikaci moc nezáleží, bere to jako fakt a používá ji například při kontaktu s jinou skupinou, jen aby jednoduše ukázal ostatním tzv. obraz kultury a společnosti, ze které pochází. Bohužel s tímto tzv. obrazem často můžou nastoupit i určité předsudky či nepodložené diskriminační teorie. Pokud však jedinci opravdu záleží na dané skupině a zařazení (občas se tak stává, když si skupina prošla nějakým traumatizujícím zážitkem, který ji stmelil dohromady), může to vést k vypjatým situacím při konfrontaci s jinou skupinou, při nepochopení z druhé strany či neuznání určitých historických událostí, které si jedincova skupina předává již po delší čas. Vzniká tedy kategorizování do skupin „My“ a „Oni“, přičemž do favorizované skupiny „My“ jedinec patří a cizí skupina „Oni“ jsou často skupinou opoziční, tou diskriminující či diskriminovanou. I když toto rozdělování může vyvolávat konflikty mezi společnostmi, tak nám to přináší i důležitý pocit toho, že někam patříme a dává nám to určitá pravidla ve světě. Podobně o tom píše i Barša *„Toto rozdělování světa na insidery a outsiders je*

³⁹ ASSMAN, J. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, str. 115-117.

⁴⁰ Jako příklad může posloužit kastovní systém v Indii (Hinduismu), kde je nám osobní identita přidělena již od narození a v tomto případě může silně ovlivnit život jedince.

*součástí širších procesů reprezentace a kategorizace zkušenosti, v nichž dáváme význam a smysl světu i našemu životu v něm*⁴¹. Tato pravidla nám pomáhají se i dobře zařadit a orientovat ve světě. Faktorů, které nás někam zařazují či naopak, je opravdu mnoho a lze je čistě logicky odvodit. Jde prakticky skoro o vše, na čem nám záleží a odlišuje nás to od ostatních. Jen pro příklad lze uvést pár faktorů, jako jsou: rasa, národ, náboženství, jazyk, historické události, kultura či teritorium.

4.4.2 Národní a etnická identita

Z definování obecného pojmu Identita, přes přiblížení osobní a kolektivní identity, se dostáváme k národní a etnické identitě. Pro tuto práci jsou právě výše zmíněné pojmy nejdůležitější, neboť do nich spadají kulturní prvky, které rozlišují obyvatele bývalé Jugoslávie. Často je používána jako záminka pro spáchání zločinů proti lidskosti, etnických čistek, genocid či jen jako jiskra pro rozdmýchání etnických konfliktů ve společnosti. Existují různé teorie, přístupy a pohledy na národ. Autor zdůrazňuje právě tyto: *modernistický, perenialistický, primordialistický a etnosymbolický*.

Modernistická teorie nahlíží na národ jako na společenský konstrukt, politické společenství, které je uvnitř hierarchicky uspořádané a dokáže existovat jen díky tomu, že v něj společnost věří a bere ho jako fakt. Pokud by se tak nestalo, národ jako takový přestane existovat. Tato teorie rovněž připisuje význam společenským elitám, jakožto hybné síle při utváření národů. Až do 50. let 20. století však tato teorie neexistovala a převládala perenialistická teorie. Perenialismus rozdělujeme na kontinuální, který uvažuje národ jako univerzální charakteristiku lidstva a jeho existenci vždy a všudypřítomnou. Jako příklad uvažuje starověké národy Egyptanů, Asyřanů, Féníčanů atd. Perenialisté si jsou vědomi vzniku i zániku národů, ale i jeho případného obrození, avšak jako typ společenství ho vnímají jako trvalý a věčný. Perenialismus opakovaní pak nabízí obecnější polemiku s modernismem. Primordialistický přístup se odlišuje převážně tím, že nepřijímá národ jako sociální konstrukt, nýbrž ho považuje za přirozenou součást lidských bytostí, jako například naše smysly. *„Národ, stejně jako například příbuzenství či jazyk, je něčím vlastním lidské přirozenosti a představuje jeden ze základů lidské koheze. V tomto smyslu primordiální kategorie a primordiální vazby předcházejí sociální interakci*

⁴¹ BARŠA, Pavel. *Konstruktivismus a politika identit* [online]. 2006 [cit. 2017-10-05]. Dostupné z WWW: <http://www.antropoweb.cz/media/webzin/webzin_1-2_2006/03_barsa.pdf>.

(a nejsou tedy sociálním konstruktem, který vzniká právě díky a v průběhu sociální interakce), a naopak vyplývají ze samotné lidské přirozenosti, která vede lidské bytosti k tomu, aby vytvářely určité sociální instituce, které vyvolávají silné pocity sounáležitosti; tím, že lidé náleží do společenství vybudovaných okolo primordiálních kategorií, mohou jako druh i jako individua přežít na tomto světě.“⁴² Etnosymbolismus jakožto i ostatní současné přístupy částečně vychází a souhlasí s modernismem. Národ je podle obou přístupů něčím víc než diskursivní formací, protože „*má svůj vlastní život nezávislý na svých individuálních projevech*“, dále se shodují v tom, že národy „*nepředstavují nadčasový typ lidského společenství, ale jsou sociálními útvary, jež jsou zakotveny ve specifických historických, geografických a kulturních kontextech a pro poznání jejich fungování a utváření je zapotřebí kauzální sociologicko-historické analýzy*“. Zároveň oba přístupy vnímají sentimentální vztah příslušníků určitých národu ke svému národu. Zásadní rozdíl mezi modernisty a etnosymbolisty je v jejich přístupu k analýze národa. Zatímco modernismus na otázky: „*Co je národ?*“ a „*Kdy vzniká?*“ pohlíží z makrostruktur moderní společnosti a z jejich funkčních principů, tak etnosymbolismus přistupuje k národu jako k jednomu z druhů kolektivních kulturních identit. Právě proto národ podle nich jako sociální kategorii nikdy zcela nepochopíme, pokud své bádání omezíme jen na jeden typ společenského uspořádání a s ním spojená dějinná období, jako například modernitu. Etnosymbolisté, jako například: John Armstrong, John Hutchinson a Anthony D. Smith pracují často s pojmy etnická identita, etnicita, etnická příslušnost a propojují je s národem.⁴³

Národní identita spadá z hlediska etnosymbolické perspektivy do pojmosloví kolektivní kulturní identity. Smith je jedním z hlavních autorů, zabývajících se tímto pojmem a definuje ho jako „*pojmenované a sebe-definující se lidské společenství, jehož členové kultivují sdílenou paměť, symboly, mýty, tradice a hodnoty, přičemž udržují vazby k historickým územím či domovinám, jež obývají, vytvářejí a rozšiřují specifickou veřejnou kulturu a dodržují sdílené zvyky a standardizované zákony*“.⁴⁴ Dále mluví o etnické identitě jako o všudypřítomné, neboť „*etnická seskupení mohou být nalezena v každé*

⁴² ŠUBRT, Jiří a Zuzana KUBIŠOVÁ. *Soudobá sociologie: Národní identita: trvání a změna*. 2013, str. 145-206.

⁴³ ŠUBRT, Jiří a Zuzana KUBIŠOVÁ. *Soudobá sociologie: Národní identita: trvání a změna*. 2013, str. 145-206.

⁴⁴ ŠUBRT, Jiří a Zuzana KUBIŠOVÁ. *Soudobá sociologie: Národní identita: trvání a změna*. 2013, str. 145-206.

epoše a na každém světadíle, kdekoli se lidské bytosti domnívají, že sdílejí společné předky a společnou kulturu.“⁴⁵ Barth k tomu však doplňuje, že „*etnické identity nevznikají automaticky a nejsou žádnou přirozeně danou charakteristikou lidské existence, ale objevují se až v důsledku určitých symbolických a sociálních procesů.*“⁴⁶ Smith nadále pracuje se škálou rozdělení etnických skupin na základě intenzity organizace a silou sebeuvědomění jejich členů.

- *Etnické kategorie*
- *Etnické asociace*
- *Etnická společenství – ethnie*⁴⁷

Dalším autorem, který řeší problematiku národní identity a definuje faktory, které ji tvoří, podobně jako Smith a spousta dalších autorů, je český pedagog Jaroslav Krejčí. Národní identitu popisuje jako zvláštní formu kolektivní identity a definice zní takto: „*Národní identita se definuje společnou historií, jednotným jazykem, územím, společnými sociálními a hospodářskými institucemi, vládou, společnou vírou, relativně shodnou hodnotovou orientací příslušníků národa, sebeuvědoměním a společnou vírou v růst národa v budoucnosti.*“⁴⁸

Český historik Miroslav Hroch, který se mimo jiné ve své práci důkladně zabýval utvářením a formováním moderních evropských národů, poukazuje na rozdíl výše zmíněných pojmů *národní identita* a *kolektivní identita*. Do národní identity spadá i identita individuální a sociální, která popisuje základní způsoby společenského chování, jak tato společnost chování vnímá a reaguje na něj.⁴⁹

Je nutné také klást důraz na rozlišení pojmů „národní identita“ a „identifikace s národem“, kdy první pojem v člověku vyvolá pocit patriotismu či začlenění do daného národa, přičemž identifikace s národem je až další stádium, kdy se člen skupiny/národa zapojí do jeho formování, rozvoje či obrody.⁵⁰

⁴⁵ SMITH 1999:12 In: ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie*. 2013, str.156.

⁴⁶ Barth 1999: 12 In: ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie*. 2013.

⁴⁷ SMITH 2009: 26-29 In: ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie*. 2013, str.156.

⁴⁸ KREJČÍ, Jaroslav. *O češství a evropanství: o českém národním charakteru*, str. 17.

⁴⁹ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, str. 38.

⁵⁰ HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, str. 71.

4.5 Etnický konflikt

Konflikt společně se soutěží a spoluprací tvoří základní druhy lidských interakcí. Skupiny spolu nejprve musí nějakým způsobem spolupracovat a komunikovat. Soutěž předchází konfliktu většinou v případech, kdy dochází ke snaze ovládnout určité území, pracovní síly nebo kapitál.⁵¹ Konflikt nastává ve chvíli, kdy se jedna skupina cítí být omezována v dosahování svých cílů k uspokojení vlastních potřeb a její postavení je udáváno značně diskriminačně a za nespravedlivých podmínek. Dlouhodobé neuspokojení potřeby neboli deprivace, je jednou z prvotních pohnutek vzniku konfliktu. Etnickým se konflikt stává v situaci, kdy dvě či více skupin vnímají svou vzájemnou odlišnost. Na etnickém základě je skupina vymezena, pokud mají její členové společný historický původ, kulturní prvky, jazyk, území, kolektivní vědomí a identitu. Na jednotlivé národy a národnostní skupiny, komunity a menšiny tedy můžeme nahlížet jako na etnické skupiny.⁵²

Etnický konflikt lze definovat jako kolizi dvou nebo více etnických skupin, které si uvědomují své odlišné postavení a během vzájemné komunikace agresivně zastávají své protichůdné zájmy a hodnoty.⁵³ Jednotlivá etnika během tohoto procesu aplikují své rozdílné vzory chování a způsoby řešení konfliktů. Podstatný význam zde má také etnocentrické nahlížení na svět, to znamená, že jedna skupina považuje svůj vlastní způsob myšlení, názor na svět a svou kulturu za jedinečnou a unikátní a cítí se tak být nadřazena ostatním⁵⁴.

Při zkoumání etnických konfliktů je důležité brát zřetel na odlišné vnímání etnického cítění na rozdíl od rasové identity, která vychází spíše z vnějších faktorů. Rasová identita se opírá o viditelné fyzické odlišnosti příslušníků cizí skupiny. Díky těmto znakům je lze snadno a rychle identifikovat i bez přímého osobního kontaktu. Etnické cítění vychází zevnitř jedince a může ho symbolizovat například vědomí společného původu.⁵⁵

Teorii o příčinách etnického konfliktu nalezneme hned několik. Mnohé se vyznačují podobnými principy, jako již zmiňované teorie a pohledy na vznik národů v kapitole 4.4.2.

⁵¹ TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. 2007.

⁵² HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. 2011, str. 183.

⁵³ Sociologický ústav Akademie věd ČR. *Velký sociologický slovník*. 1996, str. 519.

⁵⁴ NOVOTNÁ, Eliška. *Sociologie sociálních skupin*. 2010, str. 77.

⁵⁵ TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. 2007, str. 37.

Modernizační teorie⁵⁶ tvrdí, že základnou pro velmi omezenou toleranci etnického a náboženského cítění je venkov, jakožto slabé kulturní místo s nedostatkem zkušeností s cizími a nežádoucími skupinami. Právě zde nejčastěji dochází k etnickým střetům a manipulaci. Civilizovaná města se oproti tomu s mísením kultur a vzájemným kontaktem mezi jednotlivými etniky setkávají běžně a tolerance vůči sobě samým je zde značně vyšší.

Oproti tomu přívrženci teorie etnické soutěže⁵⁷ zastávají názor, že tolerance vůči jiným etnikům se ve městech snižuje. Toto tvrzení dokládají na skutečnostech, že jednotlivé etnické skupiny mezi sebou soupeří o dosahování zdrojů a cílů, kterými města překypují. Může se jednat o pracovní místa, obyvatelné jednotky nebo jejich celkový politický a kulturní vliv na daném území.

Etnický konflikt mívá zpravidla obdobnou dynamiku průběhu jako kterýkoliv jiný konflikt dvou a více aktérů s protichůdnými názory, jejichž konečné podoby však nemusí zcela vždy nabývat násilné formy. Na samotném počátku je uvědomění si existence rozdílných názorů, přesvědčení či hodnot mezi skupinami, jejichž difference bývají v následném kroku formulovány do konkrétnější podoby. Při eskalaci konfliktu mnohé skupiny vidí jediné možné řešení v násilných činech, po jejichž uskutečnění bývají obě strany vyčerpané a v některých případech již nemají zájem dále požadovat původně zamýšlenou změnu či dosáhnout původního záměru. Mnohdy je zapotřebí zásahu třetí strany, kterou může představovat například cizí stát, soud nebo některá ze světových organizací. Zásadním okamžikem v průběhu etnických konfliktů je jejich závěrečné vyřešení a post-konfliktní urovnání, deklarující prevenci opakovaného výskytu násilí a nežádoucího chování, jeho včasnou identifikaci a eliminaci počátečních příčin.

Na samotnou prevenci konfliktů se zejména po druhé světové válce začala zaměřovat nejedna světová organizace. Skupina světové banky společně s Organizací spojených národů představila v roce 1992 na návrh generálního tajemníka OSN Boutrose Boutrose-Ghalího *Agendu pro mír*⁵⁸ (s podtitulem preventivní diplomacie, peacemaking a peace-keeping), jež obsahuje škálu devíti dimenzí, které je nutné v ohrožených oblastech bedlivě sledovat a jejichž kombinace přispívá k možnému vypuknutí konfliktu. Řadí se mezi ně výskyt ozbrojeného konfliktu v dané oblasti v posledních deseti letech, nízký příjem na

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ TESARĚ, Filip. *Etnické konflikty*. 2007.

⁵⁸ An agenda for peace. *UN Documents: Secretary-General* [online]. 17 June 1992 [cit. 2017-11-10]. Dostupné z: <http://www.un-documents.net/a47-277.htm>

hlavu, vysoká závislost na vývozu jedné nezpracované suroviny, politická nestabilita, stav lidských a politických práv, militarizace státu i společnosti, dominance určitého etnika, probíhající konflikt v regionu a vysoká nezaměstnanost.

Mezi další možná nežádoucí vyústění etnických konfliktů patří radikální strukturální přístup, kterým je eliminace odlišnosti. Jako příklad je možné uvést genocidu, deportaci či další násilné masové populační přesuny, které budou podrobněji rozebrány v následující kapitole. Dalšími možnostmi je sjednocení obyvatel na základě občanského principu, potlačení odlišné kultury nebo nastolení kulturní, rasové či náboženské dominance.⁵⁹

4.6 Genocida a další druhy kolektivního násilí

Termín genocida se skládá z řeckého *genus* (rod, původ) a latinského *cide* (vrah) a symbolizuje tedy odmítnutí existence určité národní, etnické, rasové či náboženské skupiny a snahu o její vyhlazení.⁶⁰ Samotný pojem genocida je poprvé konkretizován až ve dvacátém století, nicméně jeho praktická podoba se zde vyskytovala již po staletí, a to formou nejvyššího stupně kolektivního násilí páchaného na určité skupině, jež směřovalo k jejímu následnému fyzickému zničení.⁶¹ Poprvé byla genocida definována v roce 1944 polským židovským právníkem Rafalem Lemkinem, který se zabýval genocidou v Osmanské říši a masakrováním Židů při holocaustu, během kterého také sám přišel o některé členy rodiny. Dle jeho názoru bylo třeba specifikovat a důrazně pojmenovat masové vyvražďování páchané na jiných.⁶² Usiloval, aby genocida byla definována již při Norimberských procesech, nicméně k jejímu přijetí došlo až v roce 1948, kdy se právě Lemkin zasloužil o zařazení genocidy jako zločinu proti lidskosti mezi ženevské konvence OSN. Genocida se tak stala součástí mezinárodního práva, k trestnímu stíhání jednotlivých činů však došlo až na konci dvacátého století během mezinárodních tribunálů pro válečné zločiny na území bývalé Jugoslávie a ve Rwandě. Jednotlivé definice genocidy se se zvýšenou naléhavostí řeší právě od tohoto období. Rozlišují zpravidla zdali je cílem zničení úplné či částečné, způsob jeho provedení, kdo je původcem teroru a kdo jeho obětí.⁶³ I přes společný násilný kontext je nutné odlišovat a nezaměňovat pojem genocida,

⁵⁹ TESARĚ, Filip. *Etnické konflikty*. 2007.

⁶⁰ BENEŠ, Jan. *Zločin genocidy: Litva v drtivém objetí velkého bratra SSSR 1939-1953*. 2001, str. 27.

⁶¹ TESARĚ, Filip. *Etnické konflikty*. 2007, str. 205.

⁶² TESARĚ, Filip. *Etnické konflikty*. 2007, str. 205-206.

⁶³ TESARĚ, Filip. *Etnické konflikty*. 2007, str. 206.

zločin proti míru, válečný zločin, zločin proti lidskosti, kolektivní vraždy a masakry. Ke genocidě může dle definice na rozdíl od válečných zločinů docházet i v době míru.

Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocida vstoupila v platnost v roce 1951 a zmiňovaným pojmem vymezuje následující činy, *spáchané v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou:*

- a) *usmrcení příslušníků takové skupiny;*
- b) *způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch členům takové skupiny;*
- c) *úmyslné uvedení kterékoli skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit její úplné nebo částečné fyzické zničení;*
- d) *opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí;*
- e) *násilné převádění dětí z jedné skupiny do jiné.*⁶⁴

Jednotlivé násilné činy jsou vždy směřovány proti jedincům jako příslušníkům k určité skupině, nikoliv vůči konkrétním vlastnostem či způsobům chování. Přijetí úmluvy vyvolalo ve světě smíšené názory a postoje, široká veřejnost shledává potíže zejména v diskutabilnosti vymezených skupin. Zejména díky negativní reakci a vlivu Sovětského svazu nebylo v úmluvě zmíněno ničení politických skupin. Ruská delegace zastávala názor, že genocida by měla být výhradně spojena s nacismem, oproti čemuž se OSN vyhradilo. Mezi další vynechané celky dále patří například ekonomické, kulturní, sociální a sexuální skupiny.⁶⁵ Jednou z reakcí na tuto skutečnost bylo například definování pojmu politicida, o který se zasloužil politolog Yehoshafat Harkabi, náčelník izraelské vojenské zpravodajské služby a později profesor na univerzitě. V roce 1968 ji definoval jako vládou naplánovanou postupnou systematickou likvidaci politické konkurence a aktivních nezávislých politických a sociálních skupin, jejichž názory se neslučovaly s vládou dané země.⁶⁶

Úmysl a záměr genocidy bývá většinou analogický, mezi předpoklady jejího vzniku patří existence dvou odlišných skupin, mezi kterými má konflikt již svou tradici a historii. V neprospěch budoucí oběti se na straně původce nachází určitá převaha sil (*početní,*

⁶⁴ Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia [online]. Organizace spojených národů, 1948 [cit. 2017-10-20]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-genocida.pdf>.

⁶⁵ TERNON, Yves. *Genocidy 20. století: zločinný stát*. 1997, str. 37.

⁶⁶ DRBOHLAV, Andrej. *Psychologie masových vražd: příběhy temné duše a nemocné společnosti*. 2015, str. 169.

vojenská, ekonomická, vládní atd.) a konkrétní příležitost pro realizaci původního záměru, například válka. Součástí bývá klasifikování objektu genocidy a zdůraznění jejího odlišení, odlidštění oběti (dehumanizace) nebo stigmatizování.⁶⁷

Mezi nejproslulejší genocidy patří bezpochyby již zmiňovaná nacistická genocida Židů zvaná holocaust neboli shoah. Během druhé světové války Němci též uskutečňovali systematické násilné pokusy o zničení romského národa, jež bývá označováno porajmos. Termín aghet označuje masakry arménského obyvatelstva v Osmanské říši, které Česká republika uznala jako genocidu v roce 2017. Genocidu v Kambodži způsobilo hnutí Rudých Khmérů a ve Rwandě takto vyústil dlouholetý etnický konflikt mezi kmeny Tutsi a Hutu. Mezi zločiny během konfliktu v zemích bývalé Jugoslávie nalezneme mimo jiné právě i genocidu a další válečné zločiny. Masakr ve Srebrenici na území Bosny a Hercegoviny v roce 1995 je považován za genocidu částečnou. V souvislosti s konfliktem v Jugoslávii se objevuje také termín etnická čistka neboli vědomé a cílené vyloučení nechtěné skupiny obyvatelstva, které se vyznačuje konkrétními specifiky. Mezi nástroje etnické čistky patří právě genocida, deportace, odsuny nebo vysídlení.

Dalším pojmem, který je definován jako soubor násilných činů spáchaných za účelem zničení určité kultury, je etnocida.⁶⁸ Masakry většinou probíhají na odlehlých místech a společnost o nich není informována. Únikem před vyvražděním tak bývá asimilace neboli přizpůsobení se druhé skupině.

Koncept democidy, který je významově mnohem širší než samotná genocida, podrobně rozpracoval v roce 1992 americký politolog a profesor Rudolph J. Rummel. Termín democida zahrnuje mimo genocidu, politicidu, kolektivní vyvražďování a masakry také veškeré vládní vraždy mířené na civilní neozbrojené obyvatelstvo i různé politické skupiny⁶⁹. Ukázkou tohoto likvidačního počínání je například vláda Rudých Khmérů v Kambodži. Democida je tedy postavena nad genocidou a není zaměřena pouze na vyhlazení skupiny, ale zahrnuje i pokusy o eliminaci kultury, rasy nebo etnické skupiny a jejich jednotlivých znaků a atributů, mezi kterými může být i například dialekt nebo kulturní zvyklost. Tendence k democidě se zvyšuje s rostoucí politickou mocí.

⁶⁷ TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. 2007, str. 208-215.

⁶⁸ TERNON, Yves. *Genocidy 20. století: zločinný stát*. 1997, str. 36.

⁶⁹ RUMMEL, Rudolph J. *Statistics of Democide: Genocide and Mass Murder Since 1900*. 1998.

Rummel specifikoval devět typů democidního jednání, kde se mohou jednotlivé činy prolínat či spadat pod více kategorií. Veškeré vraždění je označováno za totální democidu, vraždy vykonané na občanech vlastního státu patří pod domácí democidu, vraždy na občanech jiného státu naopak pod zahraniční democidu. Mezi další typy patří vězení a tábory, nucené práce, vraždy určitých skupin (teror), nevybíravé hromadné vraždění (masakry), hladomor a nemoci, deportace, genocida, vraždy válečných zajatců, bombardování a ostřelování.⁷⁰

⁷⁰ RUMMEL, Rudolph J. *War and Democide: Never Happen*. 2004.

5 Praktická část

V úvodu této části práce jsou stručně vypsány základní údaje o Chorvatsku a důležité historické souvislosti chorvatsko-srbského konfliktu, které byly důležité pro výzkumnou část práce, pro informátory a dnešní situaci ve vzájemných vztazích. Zmíněné historické události jsou již doplněny o postřehy z terénního výzkumu, a to především v podobě úryvků z rozhovorů. Tyto události otřásly celou Evropou a násilí, které při nich bylo spácháno, připomíná hrůzy druhé světové války. Přitom se celá situace odehrála na samém konci 20. století. Velká část respondentů dává za vinu dnešní ekonomickou a politickou situaci právě následkům tohoto konfliktu, který začal rozpadem Jugoslávie a snahou o osamostatnění Chorvatska. Dále je v pořadí pět kapitol, které se zaměřují na jednotlivé stanovené výzkumné podotázky, kde je vytvořena analýza a interpretace spolu s úryvky z rozhovorů. V těchto kapitolách jsou zakomponovány mimo rozhovorů také výzkumy dalších autorů, které slouží ke komparaci dat. Po analýze a rozboru rozhovorů přichází na řadu zhodnocení výsledků a závěr, kde jsou vypsány výsledky výzkumu a shrnutí všech poznatků.

5.1 Chorvatská republika

Antické dějiny Chorvatska a první osídlení Ilyry nejsou pro tuto práci podstatné a pokud pomineme odvozené názvy dnešních měst od Ilyrských kmenů, jakožto Istrie od kmenu Histřů a Dalmácie od kmenu Dalmatů, tak to do výzkumu nijak nezasahuje. Historie samotné Římské říše, která zanechala několik památek i přímo v Istrijské Pule, není pro tuto práci zásadní, a dokonce ani nedávná historie Jugoslávie není nezbytná. Je pravda, že rozpad Jugoslávie a jeho průběh zcela zásadně ovlivnil dnešní situaci v Chorvatsku, spolu s národnostním rozdělením a vzájemnými vztahy, avšak spletité politické vztahy a diplomatická řešení nejsou podstatná pro pochopení souvislostí probíraných s informátory, tudíž ani pro tuto studii. Zhruba 90 % obyvatel se hlásí k římsko-katolickému vyznání a minority zastupují převážně pravoslavní Srbové a muslimští Bosňáci.⁷¹

Výzkum byl situován v přístavním městě Pula v župě zvané Istria, to však neznamená, že všichni dotazovaní pocházejí z tohoto města. Informátoři pocházeli ve většině případů ze západní části Chorvatska, případně zde strávili většinu svého života, což je

⁷¹ RYCHLÍK, Jan a Milan PERENČEVIĆ. *Dějiny Chorvatska*. 2007.

důležité zmínit, jelikož chorvatská válka za nezávislost ovlivnila výrazně odlišným způsobem právě východní a západní část Chorvatska. Zjednodušeně řečeno, západní část byla ovlivněna mírněji. Důležitá část historie nastává při rozpadu Jugoslávie během osamostatnění Chorvatska a okolních států.

5.2 Historické souvislosti chorvatské války za nezávislost

Důležitým momentem pro budoucí vývoj Chorvatska byl 19. květen 1991, kdy se v referendu pro nezávislost Chorvatska vyslovilo 94,7 % občanů. O necelý rok před tím, provedlo stejný krok i Slovinsko, kde se pro samostatnost vyjádřilo 88 % voličů. V závislosti na vůli lidu v referendu, tedy ve stejný den 25. června 1991, parlamenty Chorvatska a Slovinska vyhlásily nezávislost. Oba státy následující den navzájem uznaly svoji nezávislost a rozhodly se navázat diplomatické vztahy. I přes skoro totožné administrativní kroky Chorvatska a Slovinska měla následující situace velmi rozdílné vyústění. I oddělení Slovinska provázely nepokoje, kdy se dostala do střetu slovinská teritoriální obrana a jugoslávská národní armáda. Zásah JNA⁷² úspěšný nebyl a spolu s pomocí zvláštní komise ES bylo vyjednávání o příměří v Bělehradu vcelku rychlé a celkové boje tak trvaly přibližně deset dní, přičemž ztráty na životech byly poměrně nízké. Zhruba 45 příslušníků dohromady z obou armád. Jiné skutečnosti ovšem provázely vyhlášení nezávislosti Chorvatska. Chorvatskou nezávislost totiž zavrhovala menšina Srbů žijících v Chorvatsku, kteří v Jugoslávii chtěli zůstat. Z toho důvodu Srbové vyhlásili 19. prosince 1991 vlastní státní útvar Republiku Srbská Krajina s hlavním městem Knina a prezidentem Milanem Babićem.⁷³ Tímto definitivně započaly konflikty mezi srbským a chorvatským vojskem. Hned 27. června zaútočily srbské milice na Osijek a poté následovaly útoky na další místa. Dalším negativním přínosem JNA v Chorvatsku byla její aktivní podpora srbským povstalcům. Na rozdíl od případu ze Slovinska zde tvořili velkou část JNA důstojníci a vojáci srbské národnosti. Postupnými konflikty a boji na obou stranách se celá věc vystupňovala a přicházely na řadu i extremistické síly. Na srbské straně to byly paravojenské jednotky, tiše podporované vládou, zvaní „Četnici“. Začaly tak kruté boje o pohraniční území mezi Srbskem a Chorvatskem. Jako odezva na jednotky Četníků vznikly oddíly chorvatské ozbrojené síly, které byly později označovány jako

⁷² JNA - Jugoslávská národní armáda.

⁷³ Tato oblast byla v rukou Srbů až do roku 1995, kdy během operace „bouře“ chorvatská vojska vyhnala Srby a dobyla území.

Ustašovci. Jako počátek války se obecně uznává útok na Vukovar v červenci 1991, kdy bylo zahájeno dělostřelecké bombardování Vukovaru jednotkami JNA. V srpnu následovalo pozemní tažení, přičemž se boje rozšířily na celou východní Slavonii a Krajinu. Boje často připomínaly otřesné události z druhé světové války, kde také figurovali Ustašovci a Četnici. Největší masakr, masový zločin proti civilnímu obyvatelstvu, se odehrál právě ve Vukovaru, kde bylo z místní nemocnice Srby odvedeno a popraveno 260 raněných chorvatských zajatců a další stovky lidí byly deportovány do koncentračních táborů.⁷⁴⁷⁵Na popravování raněných vzpomíná i jeden z dotazovaných:

„No, slyšel jsem hodně příběhů o Vukovaru. O jednom místě, kam přinášeli raněné, spousta raněných přinesli na jedno místo, a pak je všechny postříleli. Bylo to v Ovčare, poblíž Vukovaru. Bylo to pro mě dost šokující, slyšet o tom nebo vidět různá videa. To mi určitě uvízlo v paměti. Bylo to otřesné. Jako nějaké záběry z druhé světové války. To si lidé mysleli, že se to nikdy nemůže opakovat...“ Dinko 28⁷⁶

Na základě výpovědí se dodnes situace ve Vukovaru úplně neurovnala. Probíhá znovu osidlování a rekonstrukce domů za pomoci státních dotací, ale nálada a vztahy mezi srbskými a chorvatskými obyvateli stále zahojené nejsou. To dokládají i následující výpovědi informátorů:

„Dnes je to klidnější. Stále je ale cítit, že tam byla válka. Hlavně v tom, co k sobě lidi cítí. Je tam stále dost národností. Je tam dost Srbů, protože tam mají domy a tak. Pokud jejich domy nebyly zničeny, tak tam jsou dodnes. Jde jednoduše rozeznat chorvatské a srbské domy. Chorvati znovu postavili nebo zrekonstruovali své domy a Srbové mají ty starší domy. Mají tam stále všechno oddělené na srbské nebo chorvatské. Tím myslím například kluby, restaurace a tak podobně. Pokud restauraci vlastní Srb, chodí do ní jen Srbové, pokud ji vlastní Chorvat, tak jen Chorvaté. Moc se to tam nemění.“ Tesla 22

Civilní obyvatelstvo utrpělo veliké ztráty i na straně srbské. Příímí pachatelé obou stran však z větší části nikdy potrestáni nebyli. Dalším Srby bombardovaným místem bylo i historické město Dubrovník, což přineslo sympatizanty na stranu Chorvatska. Tudjman získal díky světovým médiím na svou stranu velkou část světového veřejného mínění.

⁷⁴ GLENNY, Misha. *Balkán: 1804-1999: nacionalismus, válka a velmoci*. 2003.

⁷⁵ RYCHLÍK, Jan a Milan PERENČEVIĆ. *Dějiny Chorvatska*. 2007.

⁷⁶ Hodnota za jménem znázorňuje věk narátora.

Především se tak stalo díky zjednodušení celého konfliktu. V předávání paměti na válku často rodiče nevynechávají ani zločiny spáchané chorvatskými vojáky.

O tom vypovídá následující informátor:

„Vzhledem k tomu, že můj otec ve válce byl a upřímně mi vždy odpověděl na všechno, co jsem se ho ohledně války zeptal, tak jsem věděl, že i na naší straně byly spáchány zločiny, že někteří chorvatští vojáci zabíjeli staré ženy. To byly jejich nejhorší zločiny, co spáchali. Prvně jsem o tom slyšel od něj, pak až později v médiích.“ Mario 27

5.2.1 Chorvatsko-bosensko-srbský konflikt

I když Chorvatsko-bosenská válka není přímým obsahem této práce, je důležité shrnout alespoň některá fakta, vzhledem k tomu, že ke konfliktu ve Srebrenici se někteří dotazovaní vyjadřují. Zajímavý je naopak i poznatek, že někteří dotazovaní se na toto téma nevyjádřili vůbec. Po odtržení Slovinska a Chorvatska byla pro další národy majoritní většina Srbů v Jugoslávii velice neatraktivní. Bosenští muslimové a Chorvati chtěli opustit Jugoslávii s majoritou Srbů, což by samozřejmě nevyhovovalo takto nově vzniklé menšině Srbů, kteří by byli ve státě ovládaném muslimy. Následovalo tedy podle příkladu Republiky Srbské krajiny v Chorvatsku osamostatnění Republiky Srbské v Bosně. Komplikace a nepochopení provázely i referendum o osamostatnění a následné uznání Bosny a Hercegoviny jako jednotného státu. Tím vypukl další etnický konflikt s mnoha masakry na všech stranách. Chorvatsko částečně Bosnu a Hercegovinu podporovalo, ale především jen kvůli vlastním cílům. Zanedlouho zde totiž Chorvaté vytvořili vlastní republiku s názvem Herceg-Bosna, která měla vlastní ozbrojené síly. Následná muslimsko-chorvatská válka měla za následek na obou stranách dohromady více mrtvých než válka chorvatsko-srbská. Bohužel i tuto válku provázeli oběti na stranách civilistů, jak už to během války bývá. Světové veřejné mínění jasně odsuzovalo chorvatskou politiku a ztotožňovalo politiku Tudjmana s politikou Miloševiče směřovanou na Chorvatsko. Spolu s konfliktem je spojována genocida ve Srebrenici. To už nesouvisí s vojskem chorvatským ale s vojskem Republiky Srbské. V konečné fázi konfliktu v červenci roku 1995 bylo pod vedením srbského generála Ratka Mladiće zavraždilo více než 8000 zajatých civilistů, výhradně Bosňáků muslimského vyznání. Událost je kvalifikována jako genocida a generál Mladić a skupina důstojníků byla odsouzena tribunálem v Haagu.⁷⁷⁷⁸

⁷⁷ RYCHLÍK, Jan a Milan PERENČEVIĆ. *Dějiny Chorvatska*. 2007.

⁷⁸ GLENNY, Misha. *Balkán: 1804-1999: nacionalismus, válka a velmoci*. 2003.

5.2.2 Vyústění konfliktu a obnovení integrity území

Chorvatsko se nehodlalo území nárokovaného Srbskem vzdát. Využilo tak sarajevské příměří k preciznímu naplánování strategické vojenské akce spolu s neoficiálními poradci ze Spojených států, přičemž jako největší problém se objevilo zásobování vlastního vojska zbraněmi a vybavením, a to kvůli uvalenému embargu. Chorvatské pobřeží však celé ohlídat nešlo, a tak se chorvatská armáda postupně vybavila potřebným vybavením. Dále jen čekala na vhodný okamžik, přerušení sarajevského příměří Srbskem, které se dostavilo. Tím začala nejprve rychlá strategická akce „Blesk“, kde šlo o získání území RSK s centrem v Kninu. Tato akce byla koordinována s armádou BiH s cílem získat Srby ovládané území v Chorvatsku i Bosně a Hercegovině. Poté následovala vojenská akce „Bouře“, která měla za cíl dobýt zbytek území Republiky Srbská krajina a pohraničí. I při těchto vojenských akcích trpělo civilní obyvatelstvo a byly prováděny etnické čistky na srbském obyvatelstvu. Odhaduje se 100 000–150 000 vyhnaných Srbů a mezi 100–600 ztrátami na životech civilistů. Z výpovědí mladých Chorvatů je však cítit hrdost na tento manévr a nepřipouští si ztrátu na životech civilistů.⁷⁹⁸⁰ To naznačuje i následující výpověď:

„Například během operace Oluja (Bouře), kdy jsme vyčistili celé Chorvatsko od agresorů Srbů, bylo dobře, že zasáhly jednotky OSN, protože zasahovaly kvůli Srbským civilistům. Měly o ně strach. Srbové (civilisté) v Bělehradu říkali, že na ně vojáci útočí, i na nemocnice atd., což nebyla pravda. Zalarmovali NATO a ti zavolali našemu prezidentovi a řekli mu „musíte s tím přestat, je to pro všechny velice nebezpečné, jde o životy spousta civilistů.“ Tehdy to podle mě pravda nebyla, my jsme jen potřebovali vyčistit naši zem od Srbských vojáků, proti civilistům jsme nic neměli, kdo chtěl, mohl jít, kdo ne, nemusel. Ale jsem celkem rád, že se toho NATO účastnilo, protože nevím, jestli bychom to tehdy všechno zvládli sami.“ Pavao 24

Nadále byla v rukou Srbů jen oblast východní Slavonie, kde na správu dohlíželo OSN až do roku 1998. Později dne 14. 12. 1995 byla podepsaná tzv. „Daytonská mírová dohoda“, kterou podepsala stejná trojice aktérů, která stála na počátku války. Tedy prezident Jugoslávie Slobodan Milošević, chorvatský prezident Franjo Tuđman a prezident Bosny a Hercegoviny Alija Izetbegović. Dokument měl ukončit konflikt

⁷⁹ GLENNY, Misha. *Balkán: 1804-1999: nacionalismus, válka a velmoci*. 2003.

⁸⁰ RYCHLÍK, Jan a Milan PERENČEVIĆ. *Dějiny Chorvatska*. 2007.

v Bosně a Hercegovině a vyvarovat se tak dalším krvavým konfliktům rozpadající se Jugoslávie. Do dnešní doby z tohoto dokumentu vychází ústava a uspořádání země.⁸¹

5.3 Válka jako obsah vzpomínek komunikovaný v okruhu rodiny a přátel

Mezigenerační transmise je mechanismus, který přenáší paměť a kulturu. Podobně jako u genetické transmise je selektivní v tom, co se předává, avšak unikátní v tom, že se předává sociálně, ne geneticky. Mezigenerační transmise byla zkoumána v psychologii, antropologii, sociologii a dalších vědách s různými přístupy. Snahou je analyzovat výpovědi a vytvořit model na základě vzorku narátorů a jejich výpovědí. Zjistit, jestli je v některých rodinách pro děti tabu hovořit a vyptávat se svých rodičů na podrobnosti o válce za nezávislost, či nikoliv. Důležitou roli zde hraje fakt, zda je členem rodiny nebo úzkého kruhu přátel pamětník, případně pokud byl někdo z informátorova okolí ovlivněn válkou či jejími následky. Mezi informátory panovaly odlišné názory, a to i přesto, že byl výzkum koncipován v jednom chorvatském městě. Dotazovaní a jejich rodiny měli rozdílnou historii a náhled na tento konflikt. Někdy je důvodem odlišné místo narození či místo bydliště během války, jindy místo, kde otec vykonával armádní službu. V jednom případě komunikativní paměť války v rodině není vůbec a v druhém případě informátorův otec trpí posttraumatickou stresovou poruchou a je v invalidním důchodu od svých 36 let.

Ke komparaci dat poslouží odborná studie *Intergenerational transmission of historical memories and social-distance attitudes in post-war second-generation Croatsians*. Studie se snaží vyplnit mezeru na poli socio-kognitivního přístupu. Výzkum si pokládá dvě hlavní otázky: Jak jsou vzpomínky rodičů, kteří žili během války vzpomínány jejich dětmi? Jak se tyto vzpomínky liší v závislosti na geografické vzdálenosti narátorů? (Rozdíl mezi silně zpuštěným východem Chorvatska a západem, který byl o poznání méně ovlivněný válkou) Jedná se o vzpomínky na válku, která začala v 90. letech 20. století a je známa jako chorvatská válka za nezávislost. Tento konflikt rozdmýchal nepokoje mezi dříve koexistujícími národy katolického Chorvatska, pravoslavného Srbska a muslimy z Bosny. Poválečná generace Chorvatů, která není přímo ovlivněna válkou, v dnešní době dospívá nebo už dospělá je. Otázkou je, jak se vzpomínky a zážitky z války předávají dál, na co se bude vzpomínat a jak to ovlivní potenciální xenofobní přístup další generace? Výzkum se

⁸¹ RYCHLÍK, Jan a Milan PERENČEVIĆ. *Dějiny Chorvatska*. 2007.

zaměřuje na za války klidnější oblast Rijeka (západní Chorvatsko) a více válkou postiženou oblast Osijek (východ Chorvatska).⁸²

Ve výsledku je vcelku markantní rozdíl ve vzpomínkách a událostech východních a západních Chorvatů, tím pádem i v předávání těchto pamětí další generaci. Za tímto účelem bylo aplikováno pětifázové paradigma, v kterém byli dotazovaní požádáni o vyplnění následujících otázek:

1. Seřadit 10 nejdůležitějších událostí v životě jednoho z rodičů.
2. Napsat alespoň přibližný rok, kdy se staly vypsané události z předchozí otázky.
3. Ohodnotit, jak vysoký byl dopad jednotlivých (výše zmíněných) událostí na život rodičů i dotazované osoby.
4. Vyplnit upravenou Bogardusovu škálu sociální distance.⁸³
5. Reagovat na autory připravené válečné události a zda se tyto události nějakým způsobem projeví na životě jejich rodičů.

Z výzkumu vyšlo najevo, že Chorvaté na východě se více identifikují s životním příběhem rodičů než na západě. Obecné výsledky výzkumu v autobiografické paměti jsou v souladu s událostmi ze života rodičů, které byly v celku často a opakovaně vyprávěny, byly pozitivní a nějakým způsobem ovlivnily psychologicky i fyzicky život rodičů (způsobily změny) a de facto tyto změny ovlivnily nějakým způsobem i život ostatních (např. potomků).

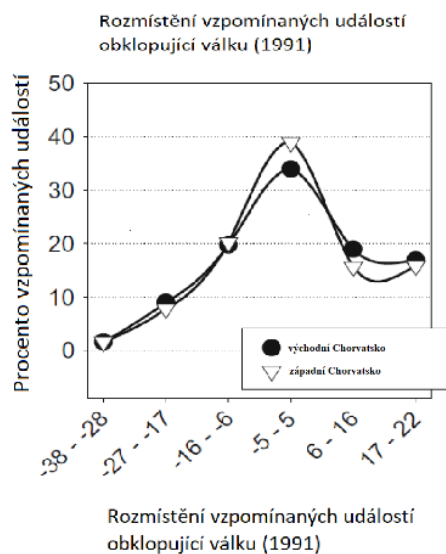
Dle očekávání podle teorie přechodu, události týkající se války vytvořily na schématu změť zásadních událostí, což je vidět na obrázcích.⁸⁴

⁸² SVOB, Connie, Norman R. BROWN, Vladimir TAKŠIĆ, Katarina KATULIĆ a Valnea ŽAUHAR. *Intergenerational transmission of historical memories and social-distance attitudes in post-war second-generation Croatians* [online]. 2016, str. 846-855 [cit. 2017-11-14]. ISSN 0090-502x. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.3758/s13421-016-0607-x>.

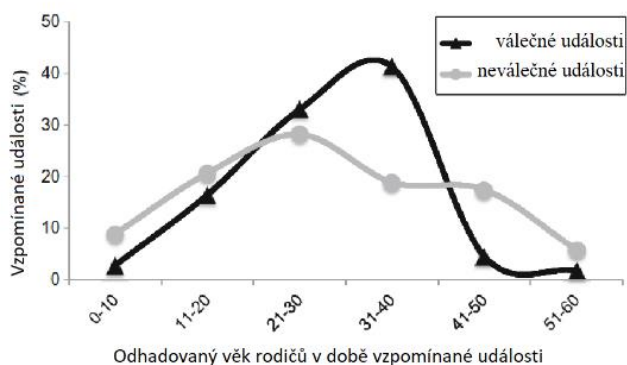
⁸³ Bogardusova škála sociální distance slouží k měření xenofobie a dalších etnických předsudků. Zkráceně se jedná o škálu, ve které dotazovaný určuje, zda by přijal určitou osobu: do blízkého příbuzenstva skrze manželství, za souseda v ulici, jako občana své země, případně jestli by osobu vyloučil ze země. Základní podoba má 7 položek, v tomto výzkumu však byla upravená přímo na míru výzkumu.

⁸⁴ SVOB, Connie, Norman R. BROWN, Vladimir TAKŠIĆ, Katarina KATULIĆ a Valnea ŽAUHAR. *Intergenerational transmission of historical memories and social-distance attitudes in post-war second-generation Croatians* [online]. 2016, str. 846-855 [cit. 2017-11-14]. ISSN 0090-502x. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.3758/s13421-016-0607-x>.

Obrázek 1 - Graf rozmístění vzpomínaných událostí na válku

Obrázek 2 - Graf přístupu sociální distance

Obrázky č.1,2 vypracovány z: SVOB, Connie, Norman R. BROWN, Vladimir TAKŠIĆ, Katarina KATULIĆ a Valnea ŽAUHAR. *Intergenerational transmission of historical memories and social-distance attitudes in post-war second-generation Croatians*

Příčemž na ose x je procento vzpomínaných událostí, na ose y v obr. č.1 odhadovaný rok vzhledem k válce a na obr. č.2 je na ose y odhadovaný věk rodičů v průběhu události. Můžeme předpokládat, že jediná událost spojená s válkou slouží jako centrální konstrukční bod v časovém rozložení událostí chorvatských rodičů.

I když byla předešlá studie koncipována částečně odlišně a byly použity jiné metody a techniky, byla zaměřena na transmisi vzpomínek na válku a pro komparaci je tedy ideální. V následujících kapitole je často odkazováno na rozdíl v dopadu války na východě a západě Chorvatska. V rozhovorech z istrijské Puly je často odkazováno na to, že se přímo informátorů válka žádným způsobem nedotkla, ale v průběhu rozhovoru je znát, že to tak úplně pravda není. Dotazovaní si neuvědomují, že válka je ovlivnila skrz jejich rodiče, příbuzné, či přátele. Zároveň si někteří narátory nepřipouští, že emigrace příbuzných nebo časté stěhování byly důsledkem pocitu nebezpečí během války. Pokud není dotazovaný či nikdo z rodinného kruhu ovlivněn válkou, odpověď je v podobném stylu jako tento příklad:

„Můj otec nenarukoval do chorvatské armády, ale pracoval jako menšinový voják v Umagu na severozápadě Istriie. V Istrii žádná válka nebyla. Pro naši rodinu toto téma zásadní rozhodně není. Prarodiče bydleli za války na ostrovech poblíž Chorvatska a Itálie a rodiče v Umagu.“ Pavao 24

Přičemž při zmínce na válku narátor vzápětí s hrдостí odkazuje na svého pradědečka, který ve druhé světové válce bojoval proti nacistickému Německu a byl to, jeho vlastními slovy, partyzán a komunista. Druhou možností je to, že se necítí na první pohled vůbec ovlivněni, pravděpodobně v kontrastu s hrůzami, které se staly jiným lidem, ale určité obavy cítit jsou.

„Mě osobně se válka moc nedotkla. Tady v Istrii jsme měli štěstí, tady na jihu jsme byli dost daleko od všech agresorů, od Srbska a jejich útoků poblíž hranic a od Dalmácie a Slavonského regionu. To je skoro 800 km od nás. Tehdy za Jugoslávie jsme měli velkou armádu, Jugoslávskou národní armádu a její základna byla tady u nás, 2 km od centra. Když začala válka, nezaútočili přímo na nás, ale pořád tu ta armáda byla. Armádu tvořili lidé ze všech národů bývalé Jugoslávie, celého Balkánu, Srbové, Chorvati, Slovinci, lidé z Bosny a Makedonie. Takže jsi nikdy nevěděl, jestli například Srbové v armádě nedostanou příkaz z Bělehradu, aby na nás zaútočili, jen by plnili rozkazy... Lukša 29

Větší část dotazovaných válka určitým způsobem zasáhla, a to razantně změnilo celkový průběh komunikace o válce v rodině. Z výpovědí je také srozumitelné, že je rozdíl mezi tím, na co se zeptají. Pokud jde o všeobecné otázky na válku, je zvykem se o tom s rodiči bavit a tyto informace jsou jedním z hlavních zdrojů pro jejich děti. Pokud jde však otázku osobního rázu a otec například ve válce bojoval, přistupují děti k dotazování

opatrně a často nechtějí rodičům tyto hrozné vzpomínky na válku připomínat a otevírat staré rány. Jak probíhá komunikace v rodině, když přijde řeč na vážnější téma jako je například smrt blízkého dokazuje následující výpověď.

„Pamatuji si jen, že máma nám říkala o nějakých známých, kteří zemřeli během bombového útoku (shazování bomb). Bylo to hrozné. Ale moc o tom v rodině a s rodiči nemluvíme. Jsou to hrozné vzpomínky.“ Otokar 21

Následující výpověď stejného informátora jako předchozí, avšak v jiné části rozhovoru:

„Když se o tom bavím s otcem, tak nemírím otázkami příliš hluboko. Možná na to má nějaké tragické vzpomínky a nechci je probudit. Ptám se ho spíš na ty obecné otázky. To mi vždy v pohodě odpoví.“ Otokar 21

Z obou předchozích výpovědí je znát, že diskuze tragických událostí je v některých rodinách tabu. Unikátní případ mezi informátory nastal, když se dotazovanému během války rozváděli rodiče. I když byl v té době zhruba čtyřleté dítě, má v paměti vzpomínky týkající se války a rozvodu. Dokonce naznačuje, že válka mohla být jeden z faktorů přispívajících k rozvodu. Je to patrné i z krátkého výňatku od dotazovaného:

„Když se moji rodiče rozváděli, možná to mělo co dělat s válkou, možná ne, tím si nejsem jistý... Můj otec byl v té době v neustálém stresu, nervózní, občas skoro na zhroucení, ale to je pochopitelné. Musel vidět a zažít během války nepředstavitelné, odporné věci. Pak ho během války jednou za čas na chvíli pustili za námi a rodiče se spolu pak hádali, což nakonec vedlo k rozvodu, chvílku po tom, co se narodila sestra.“ Lukša 29

Bylo to obzvláště pro tohoto narátora velice emotivní a zároveň nesrozumitelné období, neboť v jeho věku nebyl schopen vše pochopit. Další intenzivní vzpomínku má tento informátor na den, kdy se museli s rodinou schovat do krytu po zaznění výstražných sirén. Což popisuje v následujícím úryvku:

„Myslím, že to byl děda, kdo vtrhl dveřmi a řekl: „Musíme do bunkru! V rádiu říkali, že se blíží letka.“ Já jsem se nebál, byl jsem dítě. Věděl jsem, že se něco děje, ale ne proč. Šli jsme tedy do bunkru, je tady v centru, pamatuju si, že tam byla zima, vlhko, dětský pláč, všichni se báli... Do dneška si pamatuji, jak zhasla světla, lidi začali křičet a já měl takový světelný meč z dětského kresleného seriálu, a tak jsem si jím svítil...“ (smích) Lukša29

Opravdový útok nenastal. Schování v krytu bylo jen předběžné opatření kvůli nepřátelské letce, která letěla kolem. Jiný dotazovaný si mlhavě vzpomíná na pobyt

v úkrytu v Bělehradu a další cestování, které následovalo, protože otec byl velitel a bál se o rodinu. Mezi výpověďmi lidí je proto velký kontrast a na první pohled se může zdát, že velkou proměnnou zde je místo pobytu. Částečně to pravda je, neboť západ, na rozdíl od východu, nenesl takové ničivé následky. Zároveň je však dobré zmínit, že dvě na první pohled stejné rodiny pocházející z poklidného Istrijského poloostrova, mají radikálně odlišné komunikativní vzpomínky na válku.

Tragických příběhů z války však dotazovaní příliš nesdíleli. Je možné, že ani jim tyto příběhy vyprávěny nebyly, případně ne podrobně. Neboť takový příběh by zanechal stopu a informátor by při zmínce buď věděl, jaký příběh má vyprávět nebo by se na toto téma bavit přímo nechtěl. Nicméně paměť je selektivní, což může být také důvodem absence podrobností u tragických příběhů. Na takový příběh z války si vzpomenu nejčastěji v podobě dokumentu, který shlédli během výuky ve škole nebo na internetu, přičemž jim zůstaly v paměti především drastické obrázky. Je také vidět na první pohled, jaký je rozdíl mezi vtipným a tragickým příběhem, který slyšel tentýž dotazovaný od otce:

„Pamatuji si nějaké vtipné historky. Například když někde bojovali proti Srbům, tak měli omezené množství nábojů. Měli tedy na výběr dvě možnosti. Bud' střílet opatrně a šetřit si každou kulku nebo vyplácet všechno jeden tah. Můj otec si myslel, že je nejlepší vystřílet všechno najednou, protože pak si nepřítel myslí, že mají dostatek nábojů. (Smích) To mi přijde vtipné.“ Mario 27

Tentýž informátor:

Pak jsou další příběhy, smutné příběhy. Například vím, že první voják, kterého můj otec ztratil, umřel na toaletě, tragická smrt. Mario 27

Tragický příběh byl vyprávěný velice stroze, bez jakýchkoli detailů. Pravděpodobně to ani sám Mario neslyšel v podrobné verzi od svého otce. Příběhy jsou dost odtažité, plné záporných, nejistých slov. Informátoři s těmito příběhy nakládají opatrně, není to něco, co by znali nazpaměť.

Je to znát z výpovědi Otokara 21, jehož otec zároveň trpí PTSD syndromem (posttraumatická stresová porucha):

„Občas mi řekl, že během války zemřelo hodně jeho kamarádů. Někdy má noční můry a někdy je hodně naštvaný a nesmím se s ním o tom bavit. Matka mi řekla, že nikdo by takové myšlenky v hlavě mít nechtěl. Otcův bratr a sestra emigrovali do Švýcarska, ty válka vůbec nezasáhla, mimo to, že opustili Chorvatsko.“ Otokar 21

Jeho otec byl ve válce aktivní zhruba 13 let a teď je od 36 let ve vojenském důchodu. Oba jeho rodiče ztratili několik dobrých přátel a museli se několikrát stěhovat. Dotazovaní, kteří válku pocítili méně nebo vůbec a ze strany rodičů příběhy neslychají, zase předpokládají, že to tak bylo i v ostatních rodinách v Istrii.

To demonstruje například i výpověď 30leté Kristiny:

„Všichni museli narukovat do armády. Ale nemyslím si, že někdo z nich byl opravdu ve válce. Možná jen někdo, kdo chtěl. Otec byl na tom seznamu, kdyby ho povolali, musel by jít. Měl ale štěstí.“ Kristina 30

Velký vliv na komunikativní paměť v rodině má také původ rodičů. Velká část dotazovaných má alespoň jednoho z rodičů jiné než chorvatské národnosti a od nich několik dalších příbuzných. V Chorvatsku, a lze předpokládat, že i v dalších státech bývalé Jugoslávie, to není jedinečný případ. Na západě Chorvatska, především přímo v Istrii, je multikulturní společnost běžnou záležitostí. V takových případech může nastat zvláštní situace při rodinných oslavách, kde se sejde například srbská a chorvatská část rodiny.

Dotazovaný Mario si takovou situaci uvědomuje až zpětně během vzpomínání:

„Já v sobě mám trochu i té srbské krve. Má babička z matčiny strany byla Srbka a otcova strana byla chorvatská. Já sám mám velmi dobré zkušenosti a je mi velice blízká jak chorvatská, tak srbská část rodiny.“

Později ve stejném rozhovoru Mario vypráví:

„Tehdy jsem byl ještě malý a nechápal jsem, o čem se baví, ale pamatuju si, jak se se mnou někdo z rodiny bavil o válce, protože můj bratranec v ní byl. Bylo to všechno celkem matoucí, protože sestra mého otce si vzala Srba a měli spolu dva syny, kteří museli jít do války za srbskou armádu. Bylo tedy velice zvláštní, když můj otec a jeho synovci byli v armádě, avšak na opačných stranách. O to peprnější tato situace byla poblíž oblasti Zadar, který byl celkem dost postižen válkou. Můj otec byl tedy ve válce, ale jeho sestra emigrovala do Austrálie, odkud se na nás občas přijela podívat. Ona musela odejít. Ve vesnici mého otce byla větší část Chorvatů a menší část Srbové. Je těžké si to teď představit, ale byly jiné časy, byla válka.“ Mario 27

Z výpovědí je také cítit určitá rozpolcenost od dotazovaných, kteří válku nepocítili vůbec. Na jednu stranu jsou vděční, že mohli vyrůstat v bezpečí, například na jednom z chorvatských ostrovů, ale na druhou stranu vědí, že o pár set kilometrů jinde lidé umírali. Vidí to kolem sebe. Jak při památných událostech, tak u nenávistných projevů. Oni žijí

v multikulturní společnosti v Istrii, v národnostně smíšené rodině a v jiném městě po večerech zní ustašovské písně na oslavu samostatného Chorvatska před vznikem Jugoslávie. V jiném případě se rodiče rozdílných národností dali dohromady během fungující Jugoslávie a najednou se začalo vše měnit při jejím rozpadu. Další komplikovaný případ je u informátorky Tesly. Její rodiče jsou Albánci, pocházejí z Kosova, část života strávili ve Vukovaru, odkud museli ze strachu o bezpečnost rodiny utéct na západ Chorvatska. Informátorka se narodila až na západě Chorvatska, kde prožila celý svůj dosavadní život. Kolem roku 2016 byl zrekonstruovaný dům rodičů ve Vukovaru. Rodiče se vrátili s radostí zpět, ale informátorka se ve Vukovaru necítila dobře. Vukovar je díky konfliktu rozdělený na Srby a Chorvaty, takové mentalitě ona sama nerozumí. Za celý život se s ničím podobným nepotkala.

To dokládá její výpověď:

„Moji rodiče jsou Albánci, pochází z Kosova, pak se přestěhovali na východ Chorvatska do města Vukovar a když začala válka, tak se přestěhovali na západ Chorvatska kvůli bezpečnosti. Měli rodinný podnik a dvě malé děti, já ještě nebyla na světě, měli o ně strach. Jejich dům byl během války zničen. Pár let zpátky, myslím že v roce 2016, dokončili rekonstrukci starého domu, díky financím od státu na rekonstrukci pro oběti války. Já tam byla s nimi jen pár měsíců, než jsem se dostala na univerzitu. Necítím se tam jako doma. Já jsem se narodila zde, vyrůstala jsem tu. Lidé tam jsou pořád zaseknutí v minulosti. Nevím, jak to popsat, ale ti lidé přemýšlejí jinak než já. Rozdělují se neustále podle etnika atd. Nejsou nenávistní nebo tak, také záleží na rodině, ale já jsem jiná. Patřím sem. Moje setra to odnesla více. Bylo to pro ni více intenzivní období. Často se stěhovali, měnili školu a všechno okolo.“ Tesla 22

Někteří rodiče se chtějí i vyvarovat toho, aby předávali svým dětem určitou nenávist a předsudky, aby se další konflikty a spory už nevytvářely. Nevnučují jim proto svoje názory a náhledy. Někdy to vypadá, že jim raději neříkají žádné informace. Chtěli by historii nechat za sebou a hledět do lepší budoucnosti. Jak vypovídá vybraná výpověď Tesly:

„Je možné, že mají svůj názor na to, koho to je chyba nebo kdo to začal, ale s námi to moc nesdílí. Moc často o válce doma nemluvíme. Vlastně ani se sestrou, která si něco pamatuje z dětství, se o tom nebavíme. Má teď už rodinu a řeší jiné věci.“ Tesla 22

Na druhou stranu, pro informátory samotné je tato část historie vcelku podstatná. Chtějí si ji pamatovat, poučit se z ní. Mají od rodičů alespoň základní informace o tom, jak konflikt vznikl a probíhal. Informace od rodičů jsou pro ně důležitější než data v učebnici historie nebo informace v médiích. Chtějí se poučit a jít dál s vidinou lepší budoucnosti. To dokládají i dvě výpovědi vybraných informátorů:

„Všichni by na to měli pamatovat, každá generace. Je to přece naše historie. Musíme zabránit tomu, aby se něco takového opakovalo. Ale hodně lidí raději odjede do zahraničí za prací. Je těžké zde najít práci a pokud ji najdeš, máš často minimální plat. Pak si lidé musí brát hypotéku na dům na 30-40 let.“ Otokar 21

Druhý dotazovaný vypovídá:

„Podle mě je to dost důležité. Musíme se učit z každé špatné situace, ze zkušeností v našich životech, především z války. Musíme to udržet v paměti, ale zároveň pokračovat s našimi životy dál a neohlížet se každý den zpátky do minulosti, tak, jako to je často v Chorvatsku nyní. Podle mě je dobré o tom vědět, ale více hledět do budoucnosti.“ Dinko 27

Z výpovědí vyplývá, že mladá generace mezi s sebou moc nekomunikuje o válce, historii a rodinných historkách. Podle narátorů to pro ně není atraktivní téma, avšak z výpovědí je znát, že mají strach, aby náhodou neotevřeli bolestivé vzpomínky na válku. Mnoho lidí na západě Chorvatska nebylo ovlivněno přímo, ale velká část lidí má v úzkém rodinném kruhu někoho, kdo válkou nějakým způsobem trpěl, případně během ní zemřel. Není to jen v komunikaci mezi přáteli, ale i v rodině. Pravděpodobně neuběhlo dostatečné množství času od války, aby byli schopni komunikovat i o závažnějších příbězích s detailním popisem. Nebo si to alespoň dotazovaní připouští. Zároveň se opakuje názor, že jejich rodinu válka žádným způsobem nepostihla, protože velká část rodiny (právě kvůli válce) emigrovala do zahraničí. Je pozoruhodné, že útek před válkou do zahraničí nepovažují za postižení válkou. To dokládá i následující výpověď:

„Moje rodina naštěstí během války nijak netrpěla, protože emigrovali do Rakouska v 90. letech, tím unikla před válkou. Mám však přátele, kteří o své rodiče ve válce přišli.“ Dinko 27

O postoji mladých lidí a o tom, jestli komunikuje o válce s kamarády vypráví Dinko:

„Občas, ale ne moc často. Je to totiž těžké pro ty, kteří utrpěli nějakou ztrátu během války. Mluvili jsme o tom, když jsme byli mladší. Někteří kamarádi měli radikální postoje

vůči Balkánu a dalším národnostem, které tu žijí. Když ale vyrostli, tak viděli věci úplně v jiném světle. Jejich rodina měla vliv na jejich postoj a myšlení. Jejich názory se od té doby dost změnily.“ Dinko 27

Podle výpovědí je tento přístup především v regionu Istriie. Ve východní části Chorvatska jsou údajně odlišné názory, smýšlení, konflikty i nešvary. Východní část je méně ekonomicky vyspělá, trpí vyšší nezaměstnaností. Mají tak dle dotazovaných více času přemýšlet o válce a hledí tak více do minulosti. Záleží také na tom, jak bylo konkrétní místo ovlivněno válkou, jak moc trpělo. Další respondent popisuje rozdílné chování lidí z různých regionů a stejně tak i vzhled. Jiný příběh si pamatuje informátorka Tesla, jejíž rodiče mají Albánskou národnost:

„Pamatuju si jeden příběh, co mi vyprávěl otec. Když začala válka v Chorvatsku, po tom, co Srbové zaútočili na Vukovar, někde ho zajali. Nevím přesně kde a jak se to stalo. Ale zajali ho Srbové, byl jako jejich vězeň, spolu se spoustou dalších lidí. Zabijeli každého, kdo se neprokázal jako Srb. Ale jak jsem říkala, můj otec nějaký čas v Bělehradu žil, a tak uměl dobře Srbsky. Předstíral, že je Srb, ale moc mu nechtěli věřit. Naštěstí můj otec uměl jedinou Srbskou písničku. Byla to píseň Četniků. Zazpíval jim ji, oni mu uvěřili a pustili ho. Myslím si, že ty ostatní lidi popravili. To bylo asi to nejhorší, co se mu stalo. Bylo to na začátku války, ještě, než vypukla oficiálně válka. Ale to už se pak rodiče odstěhovali.“
Tesla 22

5.4 Zdroje informací

Tato kapitola je zaměřena na informační zdroje, odkud nejvíce čerpá skupina dotazovaných zprávy o válce. Jakým pramenům nejvíce věří, které si naopak ověřují pečlivěji. Jestli se liší informace o válce ve školních učebnicích dějepisu od otcova vyprávění z bitevních řad. Dále jestli je válka častým tématem v médiích a jak s ním zacházejí. Liší se informace z různých médií a jak důležitý je internet pro šíření informací? Tyto otázky a další jsou popsány a okomentovány v této kapitole. Instituce školství má vliv na utváření kolektivní paměti a slouží jako důležitý zdroj informací. Informátoři nezmiňují školu jako důležitý zdroj informací a podle nich tato instituce poskytuje jen základní fakta, důležitá jména a data. Při zmínce na muzeum ve Vukovaru zmínili, že je možné domluvit zájezd přes farnost, případně agenturu. O školním zájezdu do Vukovaru se žádný z informátorů nezmiňoval a větší část dotazovaných Vukovar nenavštívila. To poukazuje na možnost, že takové školní výlety pořádány nebyly.

Dotazovaní pracovali s informacemi z médií vcelku opatrně, umí filtrovat informace a vědí, že není jeden pohled na válku a vše není černobílé. To dokazuje i výpověď informátora:

„Podle mě má každý člověk trochu jiný pohled na válku, na to, co se tehdy stalo... Každý má svůj úhel pohledu a bude ti o tom vyprávět trochu jinak.“ Lukša 29

Vyprávění rodičů, především otce (pokud byl ve válce) je hlavním pramenem informací, o kterých se nepochybuje. S těmito příběhy se porovnává validita ostatních zdrojů. Na internetu údajně velká cenzura není, ani to není vcelku možné. Je tam však obrovské množství informací a není lehké se jimi probrat. Na druhou stranu ve školách k tomu přistupují opatrně, nechtějí vyvolávat nesnášenlivost, proto učí spíše strohá fakta, jména a data. To se však v průběhu let neustále mění, i učebnice se obnovují.

To potvrzují i vybrané výpovědi:

„Asi nejvíce čerpám z TV. Myslím, že se ve školách měnily učebnice, aby se děti učily nové informace a fakta o válce. O věcech, které se opravdu staly. Asi to obnovují. My jsme se o tom učili jen zkráceně, fakta.“ Kristina 30

Výpověď druhého informátora na stejné téma:

„Například ve škole občas vynechávají některé hrozné události či souvislosti, protože chtějí učit děti historii a strohá fakta, nechtějí vzbuzovat agresi a nenávisť. Spousta věcí, které se staly během války, je nepřístupných. Jsou to ohavné a hrozné věci, jako ostatně ve všech válkách. Ve školách se děti učí přesně, co se stalo, kdy se to stalo, jména, názvy, kdo bych tehdy prezident atd. Později o tom děti začnou sami přemýšlet a možná o tom chtějí vědět více. Na základní škole jsi na to ještě dost mladý, nechceš o tom nic poslouchat. Když jsem byl starší, často jsem se otce ptal na věci ohledně války. Ale některé věci mi prostě říct nechtěl. Něco si vždy nechával pro sebe. Dnes jsem starý dost, ale nechci mu moc připomínat tuto část jeho života, která ho těžce zasáhla. Muselo to pro něj být hrozné, musel ztratit stovky svých přátel, lidí, kteří mu byli hodně blízcí. Když s někým žiješ každý den, bojuješ za svoji zemi, za svobodu, usínáš vedle něj, ať už na zemi, na sněhu či na kamenech, sdílíš s nimi svoje hluboké pocity a myšlenky ve chvílích, kdy si sáhneš na dno, rychle se s nimi sblížíš... Když pak takového člověka ztratíš, je to jako když ztratíš někoho z rodiny... Po válce, když mi bylo asi 16, tak jsem začal všechno googlit a dozvídal se víc a víc věcí. Najdeš tam skoro všechno, není tam cenzura, není to schované, je tam všechno.“ Lukša 29

Větší část informací z médií je z pohledu dotazovaných ve své podstatě pravdivá, avšak některé události částečně zcenzurují tak, aby působily lépe v obrazu společnosti. Dotazovaní si jsou dále vědomi, že existují vždy alespoň dvě verze příběhu, chorvatská a srbská. Určitý verbální konflikt neustále existuje. Zkoumanou generaci obtěžuje neustále v médiích slýchat o chorvatsko-srbském konfliktu. Je to pro ně minulost, kterou chtějí zapomenout, ale i dnes jsou generálové souzeni v Haagu před tribunálem. O tom vypovídá následující úryvek:

„Generálové jsou stále ve vězení nebo souzeni v Haagu. Víš co, mělo by se na to zapomenout. Měli bychom otevřít své oči budoucnosti, jako jednotlivci i jako stát. Ale každý den, v televizi, ve zprávách, je to tu znovu a znovu. Co přesně se stalo, jak se to stalo atd... Minulý týden, u soudu v Nizozemí, měli chorvatského a srbského generála. Říkají, že ten a ten generál tehdy zabil spoustu lidí, civilistů. Už si odseděl 15 let, možná 13 v Haagu. Byl odsouzen, ale přede všemi vypil jed a umřel. U soudu mu řekli „Jste vinen“ on řekl „Ne, nejsem“. Jak říkám, je dobré odpouštět ale nikdy nezapomenout. Člověk se snaží hodit minulost za sebe, ale po 25 letech člověk zase vidí takovou věc ve zprávách. Může to mít důsledky a nejen na mně, ale i na dětech – musí sice vědět o válce, díky ní teď máme svoji zemi, to je správně, ale nemusí vědět všechno. Každé dítě by mělo být vděčné lidem, kteří padli za naši vlast, opravdu každé... Já to svým dětem říkat budu...“ Lukša 29

Pokud zahlédnou v médiích něco o tom, jak nehumánně se chovali chorvatští vojáci, což je možné najít na internetu i v TV, jako první se obrátí na své rodiče pro potvrzení či vyvrácení těchto informací. Vědí o tom, že i z jejich strany, tedy ze strany chorvatských vojáků, byly páčány nemorální činy proti civilnímu obyvatelstvu. Zajímavý názor na média má také další informátor. Potvrzuje předchozí výpovědi v tom, že nejdůležitější prameny jsou příběhy z rodiny, od příbuzných a kamarádů.

„...hodně záleží na tom, která média člověk sleduje. Pokud například sleduješ národní televizi, tak jejich příběhy a zprávy se liší každé 4 roky, protože záleží na tom, jaká vláda je u moci. Takže ano, příběhy se mění. Já mám ale nějaké své vlastní názory a jsem vcelku svobodomyšlný. Rád si vše poslechnu, ale mám vlastní informace od rodičů a kamarádů. Mám vlastní názor na to, co se stalo.“ Dinko 27

Všichni dotazovaní zaregistrovali v médiích zprávu o Slobodanovi Praljakovi, chorvatském generálovi, který se otrávil po vynesení rozsudku před tribunálem v Haagu. Tato zpráva pravděpodobně proběhla většinou evropských medií. Zajímavé však je, že po

krátké konverzaci bylo znát, že dotazovaní mají minimum informací o tom, kdo to vůbec Slobodan Praljak byl. Většina výpovědí se shodovala v tom, „že to byl chorvatský generál někde v Bosně.“ Podle výpovědí doslova není tak „populární generál“, jako například Ante Gotovina. Dále se shodují v negativním postoji k médiím, nevěří jim a myslí si, že jsou ovlivněna vlivnými a movitými osobnostmi.

5.5 Místa paměti války

Místo, kde se setkává historie s kolektivní pamětí a ze vzpomínky na událost se stává hmotný objekt, který nám připomíná, co se stalo, jaké následky má válka a co přináší. Je to v podstatě vzpomínka, okolo které můžeme projít, osahat si jí a můžeme jí vidět na vlastní oči. Navštívením takového místa si mohou lidé společně připomínat tyto události, pronést smuteční projev, oslavit památku a výročí a přiznat vinu. Takové místo může pomoci lidem, kteří událost nezažili, aby si měli co představit. Pokud slyší pouhé číslo zesnulých, není to stejný pocit jako vidět na vlastní oči množství jejich hrobů. V Chorvatsku tato místa představují především válečné památníky, zejména ve Vukovaru, Srebrenici a Sarajevu. V případě Vukovaru je každý rok v předvečer 18. listopadu veden průvod od památného hřbitova do městské nemocnice. Dle výpovědí je také v každém větším chorvatském městě pojmenovaná ulice podle výše zmíněné události a v rámci pietního vzpomínání na utrpení ve Vukovaru zde lidé pokládají svíčky nebo lampióny a je zde organizován průvod v den památky. Pro zajímavost dvě výpovědi podobného znění:

„Ale o Vukovaru ví všichni. Každý rok slavíme památku na den Vukovaru, výročí dne, kdy padl, buď 19. nebo 16. listopadu, to si nepamatuji jistě (správný údaj je 18.11.1991). Účastní se všichni. Tisíce a tisíce lidí.“ Lukša 29

Později ve stejném rozhovoru vypráví stejný dotazovaný:

„Dobře, že jsi mi to připomněl, skoro v každém městě v Chorvatsku existuje ulice pojmenovaná po Vukovaru. V den památky lidé vyskládají svíčky přes celou ulici, klidně kilometr dlouhou linii svíček. I fanoušci sportovních klubů zapalují pochodně. Lidé nechtějí zapomenout na to, co se stalo ve Vukovaru. Slavilo se to vlastně před pár týdny. Promlouval tam starosta, zapalovaly se svíčky a pak se šel pochod na památku padlým lidem. Jsou i zájezdy do Vukovaru. Buď s agenturou nebo to jde domluvit přes farnost.“ Lukša 29

Výpověď druhého informátora na stejné téma:

„Znám Vukovar. Je tam muzeum a tak. Je to asi nejlepší příklad památníku. Měli tam i velkou věž, jako nádrž na vodu, která byla zničená. Ted' se jí snaží rekonstruovat, což bude skvělé při oslavách a vzpomínkových slavnostech. Politici tam vždy jezdí a fotí se u různých věcí atd... Ještě jsem tam nikdy nebyl, ale rád bych se tam někdy dostal.“ Mario 27

Z výpovědí bylo rozumět, že farnost díky organizování zájezdů funguje jako instituce, která se podílí na udržování vzpomínky na Vukovar, tudíž posiluje kolektivní paměť a identitu společnosti. Obzvláště v Chorvatsku, kde je většinová populace věřících. Avšak nikdo z dotazovaných nezmínil školní zájezdy do Vukovaru a muzeí či jiných památných míst. Společně s faktem, že větší část dotazovaných ve Vukovaru nikdy nebyla, je možné předpokládat absenci takových školou organizovaných akcí.

Jedna informátorka upřímně nerada slyší o válce a nerada se o ní baví. Tato informátorka je otevřená a výrazná, další informátoři také inklinovali k heslu „neřešit minulost, ale budoucnost“, ale při otázce na Vukovar nebyla jejich výpověď takto silná. To ukazuje následující úryvek z výpovědi:

„Každý rok je oslava boje proti Srbům ve Vukovaru. Lidé tam chodí a pokládají svíčky a vzpomínají na ty události. Všichni tam brečí... Mě to moc nebere. Nevím proč o tom neustále někdo mluví, ted' o tom i ty píšeš tuhle práci, spousta dokumentů se o tom natáčí, prostě neustále něco. Nikdy jsem se to válku nezajímala. Nechci se o to zajímat. (smích) Myslím ale, že tam chodí lidé, co přišli o nějaké známé. Záleží také dost na tom, z jaké části Chorvatska pocházejí. Třeba moje sestřenice s rodinou museli opustit svůj domov, protože utíkali před Srby, možná na to má jiný názor, a to je mladší než já. Mluvím jen sama za sebe. Já o tom nechci ani přemýšlet. Minulost bych nechala minulostí. Není špatné o tom něco vědět, vzpomínat na to, neměli bychom to nikdy zapomenout atd., to říkají starší, to je v pohodě. Podle mě nemá cenu být neustále 20 let zpátky, to je zbytečné. Měli bychom to nechat být a žít naše životy dál a normálně.“ Kristina 30

Při obecné zmínce na památník nebo místo paměti všichni informátoři jako nejdůležitější místo určili bez váhání Vukovar. Jakmile ale přišlo téma na masakr ve Srebrenici, byl znát mnohem větší odstup a menší informovanost. O Bosňácích mluvili spíše jen jako o muslimech, čímž je myšlen náboženský kontext.

Další důležitý památný den je pro tuto generaci Den Oluja. V češtině se jedná o operaci „Bouře“, což bylo v podstatě posledním velkým střetnutím během Chorvatské

války za nezávislost a zároveň rozhodujícím vítězstvím. Informátoři mají tendenci mluvit o této operaci hrdě a jako o vítězství, díky kterému „vyčistili jejich zem od Srbských vojáků“ což je celkem přísné označení. Dále dotazovaní věří, že civilistům by ublíženo nebylo, ale jsou rádi, že NATO zasáhlo do těchto záležitostí. Zasahovali kvůli ochraně civilistů. O dni Oluja vypovídají následující úryvky:

„Dál slavíme například „Dan Oluja“, v překladu den Bouře, což je vzpomínka na vojenskou operaci, která se stala, myslím, v Kninu okolo srpna nebo tak nějak. Myslím, že jich je víc, jsou to státní svátky, ale já si je nepamatuji všechny.“ Kristina 30

„V této době byla armáda dost silná, protože jsme právě vyčistili celé Chorvatsko od agresorů, Srbů. Ta operace se jmenovala Oluja, což je v angličtině bouře, což byla dobře propracovaná taktická akce, díky které jsme se osvobodili prakticky během pár dní.“ Lukša 29

Pro Chorvaty je určitě nejvýznamnější Vukovar, jako další bych zmínil určitě Srebrenici. Dále bude spousta míst okolo Sarajeva, to trpělo hodně během těch let. Každé město a vesnice má svoje místa paměti, je těžké to nějak rozdělit. Všichni bohužel nějakým způsobem utrpěli. Vukovar a Srebrenice byla sice místa, která utrpěla nejvíce, ale další města na tom byla taky špatně. Dinko 27

Minimum dotazovaným navštívilo nějaký památník, ale vzápětí dodali, že to mají určitě v plánu. Z toho lze poznat, že cítí nepatrný stud, že památník zatím nenavštívili, tudíž je to určitá společenská zvyklost. Podle výše zmíněné informátorky Tesly (nikdo jiný o tom nemluvil), je Vukovar místo paměti, kde lze ovšem neustále vidět následky války a neustálé konflikty. Dle výpovědi zde existují rozdělené restaurace a kluby podle národnosti a ona sama jako dítě ze západu Chorvatska nerozumí těmto rozporům. To potvrzuje i výňatek z její výpovědi o dnešním Vukovaru.

„Dnes je to klidnější. Stále je ale cítit, že tam byla válka. Hlavně v tom, co k sobě lidé cítí. Je tam stále dost národností. Je tam dost Srbů, protože tam mají domy a tak. Pokud jejich domy nebyly zničeny, tak tam jsou dodnes. Jde jednoduše rozeznat chorvatské a srbské domy. Chorvati znovu postavili nebo zrekonstruovali své domy a Srbové mají ty starší domy.“ Tesla 22

5.6 Téma války jako politikum

Informátoři zastupující mladou generaci voličů jsou znechuceni politickou korupcí na různých úrovních politické scény. Požadují změnu a chtějí se vymanit z údajně špatné politické i ekonomické situace a chtějí využít svého potenciálu v turismu. Na druhou stranu se o politické situaci vyjadřovali méně skromněji než k ostatním tématům a nezmínili ani svoji politickou angažovanost. Jediný dotazovaný se hrdě hlásí k politicky pravicově orientované straně Chorvatská demokratická unie, kterou označuje jako zdaleka nejsilnější stranu v Chorvatsku. Dotazovaný zdůrazňuje, že v této straně působil bývalý prezident Franjo Tudjman, kterého měla jeho rodina v oblibě. Politici dokážou využívat téma války pro svůj účel stejně jako i událostí jiné. Na politické scéně se pravidelně střídají levicově a pravicově zaměřené strany a dokážou využít rozdělené společnosti i nedávných válečných událostí ve svůj prospěch. Není to nic ve smyslu proti Srbům, vše je na diplomatické úrovni, ale někteří politici vypichují své válečné zásluhy, které jsou často smyšlené nebo alespoň přikrášlené. Upravují svůj obraz ve společnosti a snaží se využít tragických událostí pro vlastní benefit. To naznačují i následující výpovědi.

„V politice se baví o válce celkem dost, možná až moc. Využívají téma války jen pro jejich vlastní propagandu, poslat zprávu jejich voličům, že jsou váleční hrdinové, že udělali všechno nejlépe jak mohli, ale to je podle mého lež. Podle mě by měli více hledět do budoucnosti a mluvit o ní. Je dobré si pamatovat co se zde stalo, ale musíme jít dál a vytvářet si vlastní budoucnost. Minulost už nezměníme.“ Dinko 27

Následující názor má dotazovaná Kristina:

„Myslím, že se všichni snaží být dost diplomatičtí. Nikdo nic takového neříká nahlas, co si myslí doopravdy, to můžu jen hádat (smích). Tady v Chorvatsku máme levicové a pravicové politické strany. Pravice je více nacionalistická a levicové strany jsou komunisti. Každé čtyři roky máme tedy na výběr pouze z těchto dvou stran, žádná třetí možnost není. Ale nic protisrbského jsem si u žádné z nich nevšimla. Spíš říkají, že musíme být přátelští, držet pospolu a že bychom se měli snažit jim pomoci připojit se k EU.“ Kristina 30

Informátoři často zmiňují, že se politická situace nijak nevyvíjí oproti jiným post-sovětským evropským zemím. Je cítit odpor k vládě a jsou si vědomi i vysoké korupce a porušování zákonů. Nesouhlasí ani s ekonomickou politikou země a nastavenými daněmi, špatnými investicemi apod. Cítí svůj poměrně vysoký potenciál v turismu,

obzvláště na západě, o to víc jim vadí komplikace ze strany politiků a neustálé se ohlížení zpět do minulosti. Nespokojenost je možné dobře vidět i v následujícím úryvku z rozhovoru:

„Naše politika je na tom velice špatně. Politici tahají z lidí peníze. Politický systém se ještě nevyvinul, ta změna stále probíhá. Máme špatnou ekonomickou politiku. Platíme vysoké daně, ale nestaví se nové školy ani se neinvestuje do něčeho pro lepší budoucnost. Hodně lidí je chudých, nemají na jídlo a oblečení, nemůžou studovat atd. Cítím, že to jsou všechno následky války.“ Mario 27

5.7 Chorvatsko-srbské vztahy

Otázka chorvatsko-srbských vztahů se v této práci vztahuje především na region Istriie a okrajově na ostatní části Chorvatska. Samotní informátoři se do jednoho shodují v tom, že Istrijský poloostrov je odlišný od všech ostatních částí Chorvatska. Nejen od východní části Chorvatska, která byla více zasažena válkou, ale i od ostatních částí na západě. Tato práce se nezaměřuje na specifikování faktorů, proč tomu tak je, ale na konstatování modelu toho, jak to v dnešní době v istrijské Pule vypadá. Ve většině společností je možné najít mladé delikventy, kteří se chtějí zviditelnit, prosadit nebo jen hledají něco, co je zaujme. Takoví jsou zajisté i v Pule, ale je to pravděpodobně jen velmi malá část společnosti. Určitě zde budou i extrémní nacionalisté, kteří se na občana jiného národa bývalé Jugoslávie ani nepodívají, ale tento výzkum se zaměřuje na náladu ve společnosti na základě modelu z výpovědí informátorů. Jeden z narátorů sebe a svoji rodinu hrdě prohlašuje za silné nacionalisty a vlastence. V jedné větě o sobě řekl, že nemá rádi pravoslavnou církev a Srby a v druhé větě prohlásil, že měl však dva kamarády srbské národnosti, kteří byli „v pořádku“. To vypovídá o tom, že má určitý postoj odkoukaný od rodiny z domova, ale při setkání ho žádná nenávist nepohltila. Naopak na něj vzpomíná v dobrém. Mezi mladými, co se narodili během války za chorvatskou nezávislost nebo po ní žádná nenávist, zášť ani napětí není. Zpívají stejné písně, tancují na stejnou muziku a smějí se stejným vtipům. Nejde jednoduše odstranit ze společnosti veškeré nositele srbské kultury, na to jsou národy příliš dlouho propojeny.

Z odborné studie internacionální skupiny autorů: SVOB, BROWN, TAKŠIĆ, KATULIĆ a ŽAUHAR je možné porovnat vztahy Chorvatů z východní a západní části z roku 2013 spolu s výpověďmi podobného šetření z Chorvatska roku 1993, tedy již během chorvatsko-srbského konfliktu. V této fázi je shrnutí Bogardusovi škály sociální distance

u druhé generace poválečných Chorvatů. Výsledky byly vcelku podobné na východě i západě jak v pořadí, tak v míře (rank / degree). Plánované párové porovnání ukázalo očekávaný rozdíl mezi regiony s vyšším sociálním distancem na východě Chorvatska.

Tabulka 2 - Tabulka výsledků hodnocení Bogardusovy škály sociální distance

	východní Chorvatsko (2013)	Hodnocení (1-11)	západní Chorvatsko (2013)	Hodnocení (1-11)	Chorvatsko (1993)	Hodnocení (1-11)
Muslimové	3.14 (0.29)	1	2.23 (0.23)	2	4.17	4
Albánci	2.94 (0.30)	2	2.80 (0.27)	1	4.43	3
Srbové	2.89 (0.25)	3	2.23 (0.25)	4	4.73	1
Slovinci	2.81 (0.29)	4	2.02 (0.21)	8	3.63	6
Černohorci	2.69 (0.32)	5	2.05 (0.23)	6	4.51	2
Rusové	2.69 (0.31)	6	1.87 (0.23)	10	3.91	5
Makedonci	2.61 (0.32)	7	2.10 (0.23)	5	3.50	7
Maďaři	2.64 (0.29)	8	2.05 (0.24)	7	3.04	9
Němci	2.19 (0.29)	9	2.13 (0.21)	3	2.79	10
Italové	2.42 (0.32)	10	1.85 (0.19)	9	3.08	8
Chorvati	1.03 (0.03)	11	1.15 (0.08)	11	1.33	11

85

Vypracováno z: SVOB, Connie, Norman R. BROWN, Vladimir TAKŠIĆ, Katarina KATULIĆ a Valnea ŽAUHAR. *Intergenerational transmission of historical memories and social-distance attitudes in post-war second-generation Croatsians*

Celkový vzorec odpovědí druhé generace byl podobný, avšak zmírněný oproti generaci rodičů. Podobnější je samozřejmě vzorec odpovědí z východní části, i když méně extrémní. Je také důležité zmínit, že je obtížné porovnávat výsledky Bogardusovi škály napříč generacemi, jelikož výsledky se radikálně mění, vzhledem k dané situaci a podle toho, co je ve společnosti přijímané. Během války je často nevráživost podporovaná a lidé by psali jiné výpovědi na rozdíl od doby míru, obzvláště, když je stejné hodnocení ve společnosti hodnocené jako rasismus, etnocentrismus apod.⁸⁶ Výpovědi dotazovaných z istrijské Puly z roku 2017 naznačovali podobné závěry jako výše popsaná tabulka. Jedná

⁸⁵ Upravená Bogardusova škála sociální distance z roku 1993 byla uvedena v díle autorů Malešović a Uzelać 1997. Statisticky důležitý rozdíl mezi východem a západem Chorvatska v roce 2013, $p < .05$.

⁸⁶ SVOB, Connie, Norman R. BROWN, Vladimir TAKŠIĆ, Katarina KATULIĆ a Valnea ŽAUHAR. *Intergenerational transmission of historical memories and social-distance attitudes in post-war second-generation Croatsians* [online]. 2016, str. 846-855 [cit. 2017-11-14]. ISSN 0090-502x. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.3758/s13421-016-0607-x>.

se sice o odlišný postup v šetření, ale vše naznačuje tomu, že vztahy mezi Chorvaty, Srby a dalšími národy okolních států jsou odlišné v různých částech Chorvatska. Je patrná i souvislost mezi vztahy Chorvatů a Srbů vzhledem k vzdálenosti od ohniska konfliktu.

Vypjatá situace v dnešní společnosti je cítit převážně při národních zápasech jako například fotbalový zápas mezi Chorvatskem a Srbskem. To je napětí opravdu velké, jak popisuje informátor Lukša v následujícím úryvku:

„Není to už válka jako taková, ale určitý ústní konflikt tu probíhá neustále, v bývalé Jugoslávii. Ale teď tu spolu žijeme všichni dohromady. Jako například tady v Pule žije přibližně 10-15 % Srbů. V našem regionu, tady v Istrii, jsme byli vždy otevřeni pro všechny, je jedno jestli jsi černý, Srb, Bosňák, Slovinec, Makedoňan nebo Albánc, všichni jsou tu vítáni. Bylo tomu tak už před válkou. Jsme jedno z největších přístavních měst v celé bývalé Jugoslávii. Jsme tu odjakživa namíchaní a víme, jak takhle žít. Vždy se najde nějaký hlupák, to v každé zemi. Lidé jsou odlišní, mají různý způsob života, jiné náboženství, národnost, černí, bílí nebo žlutí, mně je to všechno jedno.“ Lukša 29

Multikulturní různorodost v Istrii je i následek Jugoslávie a toho, že je to přístavní město. Původ občanů je z velké části namíchaný. Samotní narátoři mají buď rodiče nebo někoho z rodiny rozdílných národností. Často během rozhovoru používají výrazy jako „tradiční Srb“ nebo „pravý Srb“. Jako netradiční Srb je myšlen původem Srb, který má dnes chorvatské občanství a žije v Chorvatsku desítky let. Rozdíl v Istrii od ostatních regionů dělá také fakt, že zde během chorvatské války za nezávislost příslušníci různých menšin zůstali. Tím pádem nevznikly konflikty na lokální úrovni. Určitý rozpor a nepochopení je cítit z následujícího úryvku:

„Většina lidí to nechápe, ale my žijeme dost blízko. Posloucháme Srbskou muziku, určitě jsi to v nějakém klubu slyšel. Většina hudebních skladatelů je Srbské národnosti. Všichni pak zpívají jejich písně. A pak se něco přihodí, oni obrátí o 180° a jsou to najednou hrozně hrdí Chorvati a nenávidějí všechno srbské. Pro někoho to je matoucí, v jednu chvíli tancovat a užívat si na Srbskou muziku a další den bojovat proti Srbům, jako by nic. Je to zvláštní, ale jsme v tom ještě společně, před válkou i po. Vždy je jen na tobě, jak se k tomu postavíš.“ Lukša 29

Věcně se k tomuto tématu vyjadřuje i Mario, který pochází z chorvatsko-srbské rodiny:

„U nás v chorvatsko-srbské rodině žádné hádky nebyly. Bylo to už tak prostě dané, byly to takové časy, člověk si nemohl vybrat nejít do války. Prostě byla mobilizace do války, tak museli jít. Jsou to dobří lidé. Pokud se ptáš na chorvatsko-srbské vztahy, všude se najdou různé partičky nebo kluby, například fotbaloví fanoušci. Není už například Jugoslávská fotbalová liga, ale máme evropský pohár mezi kluby Bělehrad a Chorvatsko, kde je neustále určité napětí. Ale myslím, že hodně záleží na tom, kde jsi. Vztah se hodně liší v různých částech Chorvatska. Tady v Pule máme dost Bosňáků, Srbů, je to tu multikulturní a v pořádku. Možná zase v jiných částech, kde válka zasáhla v drsnější podobě a sebrala více životů, tam už nebudou vztahy tak vstřícné. Záleží, jak bylo místo zasaženo válkou.“ Mario 27

Někdo říká, že problém u zástupců mladší generace, která cítí „nenávisť“ k Srbům nebo jiným národnostem, je jen povrchní. Jednoduše opakují to, co slyšeli ve svém okolí. Buď z toho po čase vyrostou nebo změní názor. Mají jen potřebu se vůči někomu nebo něčemu vyhradit. S tímto názorem se i ztotožňuje dotazovaná Kristina:

„Problém je to, že moje generace a mladší neví nic o válce, ale jejich rodiče a prarodiče před nimi mluví negativně k Srbům, nadává na ně a tak. Mladí to pak slyší a převezmou to od nich. Myslí si, že musí nenávidět Srby. Myslím, že jen kopírují svoje rodiče a nemyslí sami za sebe. Dokonce ani ti, kdo říkají věci jako „Ubij Srbina“ což znamená zabijte Srby, obzvláště se to používá při fotbale. Podle mě to většina nemyslí vážně. Jen to slyší doma. Je to dost hloupé.“ Kristina 30

Podobná je i výpověď informátora Dinka:

„Nemám s nikým problém. Lidi jsou lidi. Neměli bychom mezi sebou dělat rozdíly jen kvůli národnosti nebo něčemu takovému. To je směšné. Mám v plánu jet na Nový rok do Bělehradu. Jen samotní lidé tím trpí, tímhle rozdělováním lidí podle národů, je to hrozné.“ Dinko28

Názor na vztahy mimo Istrii může posoudit informátorka Tesla, která má rodiče Albánce, ale sama se narodila na západě Chorvatska a žije zde celý svůj život. Může totiž porovnat život v Pule s životem ve Vukovaru, což je jedno z ohnisek války.

„Ano, existuje jedno město, Vukovar, možná si o něm slyšel. Mají tam všechno oddělené na srbské nebo chorvatské. Tím myslím například kluby, restaurace a tak podobně. Pokud restauraci vlastní Srb, chodí do ní jen Srbové, pokud ji vlastní Chorvat, tak jen Chorvaté. Moc se to tam nemění. Na druhou stranu tady v Istrii je všechno

namixované. Bosňáci, Chorvati, Slovinci, všichni žijeme společně. Už ve škole jsme byli namíchaní z celé Jugoslávie. Nikdy jsme mezi sebou žádný konflikt neměli. Žijeme zde normálně všichni spolu. Nemám potřebu někoho nenávidět. Rodiče mě nic takového nenaučili. Nenávidět někoho jen proto, že je to Srb nebo Chorvat...“ Tesla 22

Otokar 21 porovnává život a společnost v Pule a v Petrijině poblíž Záhřebu. Nemá velkou zkušenost se Srby a nemá mezi nimi kamarády. Ale ani v jeho případě, i přes to, jak byl jeho otec ovlivněný během války, nemá žádné předsudky ani nechová nenávist vůči Srbům. O tom vypovídá i následující výpověď:

„Ano, je trochu rozdíl v chování. Těžko se to popisuje. Například v Záhřebu, často vzpomínali a mluvili o „Endecha“ (nezávislý stát Chorvatsko – před vznikem Jugoslávie), zpívali písně, ustašovské písně, mají znaky s písmenem J+, křičí „domo Ljubje“ ... Lidé v Pule žádné takové písně nezpívají a nic takového nedělají. Já mnoho Srbů neznám, abych si mohl udělat nějaký svůj názor.“ Mario 27

6 Zhodnocení výsledků

Komunikativní paměť na chorvatskou válku za nezávislost u poválečné generace Chorvatů je komplexní téma a průběh její transmise a vzpomínání má mnoho ovlivňujících faktorů. Z malého vzorku informátorů byla snaha získat hlubší kvalitativní data a snahou je vytvořit model a zjistit, proč tak dotazovaní odpovídají, a co je k tomu vede. V Chorvatsku je znát kontrast mezi válkou silně postiženým východem a méně postiženým západem. Z výpovědí je poznat, že mladá generace má částečně problém s identifikováním své pozice v tomto konfliktu. Na jedné straně se každý den setkávají se zvyklostmi, kulturou a dalšími prvky sousedních zemí a jsou na tento kontakt zvyklí od útlého věku. Především v Istrii mají přátele a rodinné příslušníky ze Srbska, Albánie, Bosny a Hercegoviny a internacionální manželství není neobvyklé. Naproti tomu mají mezi sebou, případně o několik set kilometrů dál, známé nebo pamětníky, kteří válkou utrpěli, a i dnes ji v sobě částečně nesou dál. Je to pro ně špatně pochopitelné a matoucí.

Téma války je důležitější v rodinách, kterých se válka určitým způsobem dotkla. Komunikativní paměť v rodině je pro dotazované základní zdroj informací, který nezpochybňují a má silný vliv na vytváření jejich představy o válce. Téma války je pro ně důležité, mají v plánu ho předávat dál svým dětem, aby se tyto události nadále neopakovaly. Pro rodiny, které neutrpěly žádnými následky války, téma války důležité tolik není. Tyto dotazované často odpuzuje téma války a pokládají to za historii, která patří do minulosti. Nerozumí, proč se toto téma neustále vrací a je diskutované v médiích a společnosti. Všichni informátoři se však shodují v tom, že je nutné distancovat se od minulosti a soustředit všechny síly na vybudování lepší budoucnosti. To naznačují i slova jednoho z informátorů „*Odpustit, ale nezapomenout*”.

V dnešní době není samotný problém v nedostatku informací, ale spíše ve správném filtrování informací. Z obrovského množství různorodých zdrojů informací je nelehký úkol poznat, které informace jsou podložené a pravdivé. Toho si jsou dotazovaní velmi dobře vědomi a na první příčku podle důvěryhodnosti informací staví informace, příběhy a vyprávění od rodičů, známých a kamarádů. Podle výpovědí znají ze školních učebnic historie pouze strohá fakta a data spojená s válkou. Jako další oblíbený zdroj informací jsou dokumentární filmy a videa na YouTube, kde je možné nalézt výpovědi pamětníků a informace z obou stran války. Často se opakoval také výrok, že na historii je vždy nahlíženo z několika úhlů pohledu. V tomto případě si jsou vědomi, že stejná událost se

bude trochu lišit z úst Chorvata a Srba. Zároveň nepopírají, ba naopak ví o tom, že masakry páchané na civilním obyvatelstvu byly na obou stranách a nezbyvá než doufat, že se takové brutální události již nebudou víckrát opakovat. Sami nerozumí tomu, že tak drastické události přirovnané k největším zvěrstvům páchaným za druhé světové války se mohly stát v moderním světě, a to celkem krátce po sobě. I přes jejich přístup k velkému množství informací zřídka kdy dojde k situaci, kdy se doslechnou oficiální informace, která neodpovídá původní verzi, jež znají z vyprávění.

Při zmínce o místu paměti byla odpověď všech informátorů totožná. Vukovar je uchován v paměti jednoznačně na prvním místě. Podle Vukovaru je pojmenována ve větších městech vždy jedna ulice, ve které každoročně probíhají památní slavnosti za účasti tisíců lidí. Z výpovědí lze však odvodit, že vzdělávací instituce nepořádají zájezdy do Vukovaru a jiných památných míst. Do Vukovaru je možné se podívat skrz farnost, která organizuje tyto zájezdy nebo přes cestovní kancelář. I to je možná jedním z důvodů, proč Vukovar zatím navštívila pouze menší část dotazovaných, i když všichni zmínili, že by se tam jednou chtěli podívat, což napovídá, že je to určitá společenská povinnost. Druhou důležitou zmiňovanou událostí je den Oluja (den Bouře), kdy došlo k “vyčištění” pohraničních míst od Srbů. Naproti tomu například Srebrenici, jakožto místo, kde došlo k masakru Bosňáků, zmínila pouze jedna dotazovaná.

Na politické scéně dnes existuje téma války jako určitá forma vlastní propagace a oslovení části voličů. Někteří politici přikrášlují své zásluhy během konfliktu a prohlašují se za hrdiny, kteří udělali vše, co bylo v jejich silách pro dobro státu a jeho obyvatel. Vše se odehrává na diplomatické úrovni a žádné extremistické snahy podle vypovídajících nejsou. Naopak je snaha, alespoň na oko, řešit vzájemné vztahy a udržet si své postavení v rámci Evropské unie. Cítí se však pozadu oproti ostatním post-sovětským státům ve vývoji na politické a ekonomické úrovni. Přitom vnímají svůj turistický a ekonomický potenciál, který podle nich vynikne, pokud nechají minulost za sebou a budou se soustředit na vývoj v budoucnosti.

K otázce chorvatsko-srbských vztahů se staví zástupci mladé generace z regionu Istrie jednoznačně. Tento region je pravděpodobně ovlivněn svou blízkostí k italským hranicím a zároveň turistickou tradicí. Na multikulturní společnost je zde nahlíženo pozitivně a přístup k cizincům je vstřícný. Informátoři si jsou však vědomi jejich odlišného přístupu, na rozdíl od jiných měst v Chorvatsku, především ve válkou silně postižených oblastech.

I v Istrii se zajisté najdou tací, kteří smýšlejí radikálně, ale jejich počínání je přisuzováno především snaze se zviditelnit. Existuje zde napětí během fotbalových zápasů mezi Chorvatskem a Srbskem, kde figurují především projevy radikálních členů obou klubů.

Pokud jde tedy o poválečnou generaci mladých Chorvatů, vzpomínky na události se liší v rámci jednotlivých informátorů a jejich rodin, a to zejména díky zažitým a předávaným zkušenostem. V jedné věci se však shodují, a to nechat minulost za sebou a jít vstříc nové budoucnosti, oproštěné od traumatizujících zážitků minulé generace a dostat se na úroveň ostatních prosperujících post-sovětských států.

7 Závěr

Chorvatská válka za nezávislost a masakry, které ji provázely, jsou často označovány za nejkrutější konflikt v Evropě od 2. světové války. Je odkazováno především na hrůzy, které se udály de facto mezi chorvatsko-srbskými sousedy. Rozpad politického uskupení Jugoslávie spolu se zhoršenou ekonomickou a vypjatou společenskou situací se rychle vznítily v nadnárodní konflikt. Snaha politických elit o vládu nad co nejširším územím a ochrana vlastních občanů na území protějšího státu byly dostatečnými důvody ke vzniku konfliktu. Chorvatské prohlášení nezávislosti v Jugoslávii v roce 1991 provázely boje, bombardování a masakry až do roku 1995. Týkalo se to především Chorvatska, Srbska a částečně území Bosny a Hercegoviny. Historické prameny se shodují, že válka vypukla vybombardováním města Vukovar. Na straně srbsko-bosenské se odehrála genocida ve Srebrenici. Konflikt provázely neustálé politické i vojenské boje o území těchto tří států. Do bojů zakročilo i OSN společně s jednotkami NATO se snahou o uklidnění situace a vyřešení problému, zásah ale neproběhl zcela podle očekávání. Poslední vojenská operace z chorvatské strany se nazývá Oluja neboli Bouře. Tato promyšlená vojenská operace dobyla Srby ovládané území a vyčistila jej od všech zástupců srbské národnosti. Oficiální konec konfliktu je stanoven podepsáním Daytonské dohody prezidenty Chorvatska, Srbska a Bosny a Hercegoviny. V dnešní době je z těchto zemí jediné Chorvatsko členem EU, Srbsko má stále pouze status kandidáta členské země. Podle výpovědí informátorů je ekonomická i politická situace v Chorvatsku stále špatná, oproti jiným evropským státům.

Tato diplomová práce se zabývala otázkou předávání paměti a vzpomínání na chorvatskou válku za nezávislost u poválečné generace Chorvatů, která je dnes ve fázi dospívání. Výzkum byl situován v regionu Istrie na západě Chorvatska, poblíž italských hranic. Hlavním cílem bylo zjistit, jak generace, která nezažila konflikt přímo, o něm uvažuje, vzpomíná na něj a získává o konfliktu informace. V neposlední řadě se výzkum zajímal o to, jak je téma války obsaženo v dnešní moderní společnosti, médiích a politice. Práce se dále zabývala dnešními vztahy v multikulturní společnosti istrijského poloostrova. Výzkum naznačil, že existuje silný názorový rozdíl mezi zkoumaným válkou méně postiženým západem a například Vukovarem, který byl postižen mnohonásobně víc. Mladá generace má proto problém s identifikováním svého postavení v konfliktu a s utvořením

jednotného názoru. Mezi informátory je cítit extrémní rozdíl, v případě, kdy jeden přišel během války o člena rodiny, zatímco druhý dotazovaný válku příliš nepocítil.

Téma války je nepochybně důležitější v rodinách, kterých se válka určitým způsobem dotkla. V takových případech jsou rodinné příběhy a vyprávění nejdůležitějším zdrojem informací. Ve věrohodnosti zdrojů dále následuje vyprávění přítele nebo známého. Na základě těchto získaných informací poté mladí Chorvati mohou filtrovat a posuzovat ostatní informační prameny. Pro mladé, kteří válku vůbec nepocítili, toto téma důležité není, naopak případné zmínky o konfliktu v médiích a společnosti je spíše obtěžují. Z rodinných příběhů není cítit prosazování pouze jediné pravdy. Informátoři naopak často zmiňují, že na válečné události je vždy více úhlů pohledu, v tomto případě především z chorvatské a srbské strany, a že si jsou vědomi, že zločiny byly páchané na obou stranách. Bylo zároveň znát, že mají k těmto událostem, především při vyptávání se svých rodičů, velký respekt. Vyhýbají se při dotazování situacím, o kterých tuší, že jsou svým způsobem tabu a mohly by probudit bolest z nedávné minulosti. Nedělá jim velký problém filtrovat z obrovského množství informací pouze ty relevantní. Zaprvé již mají v hlavě vytvořenou určitou představu, a zadruhé umí zacházet s moderní technologií. Vzhledem k veřejnému přístupu k médiím a internetu nedochází ani k přehnanému překrucování faktů ze strany státu a klasická propaganda není tedy příliš aplikovatelná. Hlavní představitelé na politické scéně si na druhou stranu svůj přínos za války často přikrášlují a někdy se prohlašují i za hrdiny, kteří udělali vše, co bylo v jejich silách pro dobro státu. Na státní úrovni však nedochází ke snahám vyprovokovat konflikt, ani zde nejsou známky extremistického potenciálu. V dnešní době lze výrazněji vnímat pouze jediný konflikt, kdy chorvatská vláda znemožňuje vstup Srbska do EU, kvůli nemožnosti stáhnutí válečných zločinců.

Jako místo paměti výzkum jednoznačně určil město Vukovar, který de facto rozpoutal tento konflikt především masakrováním civilního obyvatelstva. V dnešní době se pořádají zájezdy přímo k památníku ve Vukovaru, zároveň se každoročně pořádají pietní ceremonie v ulicích pojmenovaných právě po tomto městě. Důležitý den je pro ně i den Oluja (den Bouře), kdy se dle slov informátora „vyčistily hranice od agresorů Srbů“. Na druhou stranu není absolutně cítit žádná nevraživost k Srbům či jiným menšinám ve společnosti. Větší část informátorů má alespoň jednoho kamaráda, případně někoho z rodiny, srbské národnosti. Vzhledem k multikulturní společnosti a orientací oblasti na turismus je pro ně

xenofobie téměř cizí pojem. Všechny dotazované provází absence pochopení, jak k takovým zvěrstvům mohlo v moderní společnosti dojít. Zároveň je spojuje myšlenka distancovat se od událostí nedávné minulosti a pustit se do budování lepšího zítřka.

8 Seznam použitých zdrojů:

8.1 Elektronické a Tištěné zdroje:

ALEXANDER, Jeffrey C. *Cultural trauma and collective identity*. Berkeley, Calif.: University of California Press, 2004. ISBN 05-202-3595-9.

ANDERSON, Benedict R. O'G. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. Rev. ed. New York: Verso, 2006. ISBN 978-1-84467-086-4.

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6.

BANJEGLAV, Tamara. *Conflicting Memories, Competing Narratives and Contested Histories in Croatia's Post-war Commemorative Practices* [online]. *Politička misao*, 2012 [cit. 2017-11-3]. Dostupné z: [war+Commemorative+Practices&hl=cs&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar&sa=X&ved=0ahUKEwjO5OubqKPXAhXMvBoKHVN2AAcQgQMIKDAA](http://www.war+Commemorative+Practices&hl=cs&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar&sa=X&ved=0ahUKEwjO5OubqKPXAhXMvBoKHVN2AAcQgQMIKDAA). University of Graz, Austria.

BARŠA, Pavel. *Konstruktivismus a politika identit* [online]. 2006 [cit. 2017-10-05]. Dostupné z WWW: <http://www.antropoweb.cz/media/webzin/webzin_1-2_2006/03_barsa.pdf>

Barth, F.: *Ethnic Groups and Boundaries*, in: Hutchinson, J. & Smith, A.D.: *Ethnicity*, New York, Oxford University Press 1996. ISBN 0-88133-979-2.

BENEŠ, Jan. *Zločin genocidy: Litva v drtivém objetí velkého bratra SSSR 1939-1953*. Praha: Votobia, 2001. ISBN 80-7220-109-3.

DRBOHLAV, Andrej. *Psychologie masových vražd: příběhy temné duše a nemocné společnosti*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5599-1.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Vyd. 1. Překlad Tereza Kuldová. Praha: Triton, 2007, Politologická řada, sv. 5. ISBN 978-807-2549-252.

European Commission: European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations [online]. 2016 [cit. 2017-11-28]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/serbia_en.

GLENNY, Misha. *Balkán: 1804-1999 : nacionalismus, válka a velmoci*. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-725-7976-2.

GOFFMAN, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-21-0.

HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a Marie JAISSON. *Kolektivní paměť*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-262-0219-6.

HLAVÁČEK, Jiří. *Teorie a metodologie orální historie: Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin* [online]. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. v Praze, 2012/2 [cit. 2017-10-19]. Esej.

HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3134-6.

HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-80-7419-018-6.

HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. ISBN 978-80-7419-010-0.

JEDLOWSKI, Paolo. *Memory and Sociology: Themes and issues* [online].

KOČÍ, Kristýna. *Etnické konflikty v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině a jejich souvislosti*[online]. Olomouc, 2012 [cit. 2017-11-03]. Dostupné z: https://theses.cz/id/gbr5eq/Etnick_konflikty_v_Chorvatsku_a_Bosn_a_Hercegovin_a_jejic.pdf. Bakalářská. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Mgr. David Hampl, Ph.D.

KOŠŤÁLOVÁ, Petra. *Stereotypní obrazy a etnické mýty: kulturní identita Arménie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. ISBN 978-80-7419-093-3.

KREJČÍ, Jaroslav. *O češství a evropanství: o českém národním charakteru*. Ostrava: Amosium servis, 1993. ISBN 80-85498-19-7.

M.L TO, Nathan. *The Intergenerational Transmission of Trauma Through Distributed, Mediated Visions of Memory in 2nd Generation Canadian Chinese Experience*. University of London, 2014. Disertační. Goldsmiths. Vedoucí práce Prof. Lisa Blackman.

MASLOWSKI, Nicolas a Jiří ŠUBRT. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-802-4626-895.

NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: problematika míst*. Cefres [online]. 1996, [cit. 2018-01-26]. Dostupné z: <http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf>

NOVOTNÁ, Eliška. *Sociologie sociálních skupin*. Praha: Grada, 2010. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-2957-2.

PORTELLI, Alessandro. *The death of Luigi Trastulli, and other stories*. New York : SUNNY Press, 1991. ISBN 978-0791404300.

RABOCH, Jiří, PAVLOVSKÝ, Pavel. *Psychiatrie*. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-1985-9.

RITCHIE, Donald. *Doing Oral History*. Oxford: Oxford University Press, 2003. ISBN 978-0195154344.

ROUSSO, Henry. K dějinám kolektivní paměti, *Dějiny a paměť*. Praha: CERFES, 1993. ISBN 80-901759-1-0.

RUMMEL, Rudolph J. *Statistics of Democide: Genocide and Mass Murder Since 1900*. 1998

RUMMEL, Rudolph J. *War and Democide: Never Happen*. 2004.

RYCHLÍK, Jan a Milan PERENČEVIĆ. *Dějiny Chorvatska*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-885-3.

SCHÜTZE, Fritz. *Narativní interview ve studiích interakčního pole*. Biograf. [online]. 1999. [cit. 2016-4-18].

SMITH, E. R., (1999), *Affective and cognitive implications of a group becoming part of the self: New models of prejudice and of the self concept*. V D. Abrams & M. A. Hogg, Social identity and social cognition, Oxford, England: Basil Blackwell

SOBOTKOVÁ, IRENA. *Rodinná paměť*. Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc: Československá Psychologie, 2017. ISSN 0009-062X.

Sociologický ústav Akademie věd ČR. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.

VANĚK, Miroslav, Pavel MÜCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

SVOB, Connie, Norman R. BROWN, Vladimír TAKŠIĆ, Katarina KATULIĆ a Valnea ŽAUHAR. *Intergenerational transmission of historical memories and social-distance attitudes in post-war second-generation Croats* [online]. [cit. 2017-11-14]. ISSN 0090-502x. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.3758/s13421-016-0607-x>.

ŠUBRT, Jiří, PFEIFEROVA, Štěpánka. *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*, *Historická sociologie*, roč. 1, č. 1, 2010.

ŠUBRT, Jiří. *Historická sociologie: teorie dlouhodobých vývojových procesů*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-061-1.

ŠUBRT, Jiří a Zuzana KUBIŠKOVÁ. *Soudobá sociologie: Národní identita: trvání a změna*. V Praze: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2219-4.

TERNON, Yves. *Genocidy 20. století: zločinný stát*. Praha: Themis, 1997. ISBN 80-85821-45-1.

TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-097-9.

WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. Historické myšlení, ISBN:978-80-257-0228-4.

Dokumentární filmy a zpravodajské interview:

Tenkrát na Balkáně:

DVTV- Rozhovor s bývalým vyšetřovatelem mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii Vladimírem Dzuro.

pohled Rajko Dolecka

http://www.youtube.com/watch?v=o_RuajgornQ

Klub netopýr – co se stalo v bývalé Jugoslávii

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1038840273-klub-netopyr/39445112651/titulky>